

SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'ĠĠ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

VASTTÕÕZZLAŽ DA EETTLÂNJI ĶEÂLL'JEEI SÄÄ'M-MAATKČUMMUŽ TOI'MMJEVUÂĐĐJURDDI

Primum Sáä'mtee'gġ sábbrest 24.9.2018.

SIISKÕS

Sää'm-maatkčummuž eettlaž vuä'pstõõzz tarbb da tuâggaž	3
Sää'm-maatkčummuž meä'rtelm	3
Sä'mmla vuä'nkânji	3
Sää'm-maatkčummuž visio	6
Vasttõõzlaž da eettlânji keäll'jeei sää'm-maatkčummuž toi'mmjemvuâđđjurddi	7
1. Sää'm kulttuurää'rb äärv da ree'ggesvuõđ tobdstummuš da ciistâst âânmõš	7
2. Sää'm kulttuurää'rb suõjjlummuš da tõn tuõ'll'jummuš jie'llemviõkksi'žžen pue'tti puõlvvõõggid	8
3. Pukid vue'sspie'lid ääukteei õhttsažfi'ttjõs da õhttsažtuâjj	9
4. Sää'm-maatkčummšest oçndõõtti vaiggâdvuõđ da tõi lokku vâlddmõš da teevvmõš	10
5. Sää'm-maatkčummuž positiivla vaaiktõõzz sää'mnaroo'de, sij kulttuu're di pirrõ'sse	15
6. Sää'm-maatkčummuž vasttõõzlaž da eettlânji keäll'jeei markknâ'sttem da maatkčemaaggttem	19
7. Õlltäss'sa maatkčeeikiõççlâsttmõõžž – tää'zz ainsmâttmõš	21
Meâlddõsteâttõõzz:	
1. Eettlaž vuä'pstõõzzâst õnnum terminologia	23
2. Sää'm-maatkčummuša õhttneeï lää'jjšiõttummuš, meeraikõsksa suâppmõõžž da çõõđtõõzz	37
3. Teâttkäivvlogstõk	74

Sää'm-maatkčummuž eettlaž vuä'pstööz tarbb da tuäggaž

Sää'mkulttuur symbol lie Lää'ddjânnmest tuejjuum ouddsen (lääddas tuotteistettu) da töid leät pohttam ou'dde sää'mvuõđ äü'kķkenõõ'nni maatkčummšest ju'n ee'kķloo'jji ääi'j. Sää'mkulttuur ouddsen tuejjummuš lij še kuu'kķ leämmaž nu'tt åålgpeällsai meärtõõllâm ko še tuejjeem. Åålgpeällsai ouddsen tuejjummšest da/le'be ou'dde pu'httem sää'mkoovâst lie takainalla oocanj õhttvuõđ õlmm (lääddas aito) sää'mvuõ'tte. Sää'mvuõđ äü'kķkenõõ'nni maatkčummšest oçndõõttâm da veiddsânji liävnam vââgglaž da primitivisõsttum sää'mkovv lij hue'nmõs vue'jjest sää'mõutstööz neeu'rteei da/le'be aunnsallšen tuejjeei (lääddas esineellistävâ). Tât õlmmsest da tääu'jeld ou'dde puhttum vââgglaž kovv da puäst teäđ liävtummuš vaaikte häätlânji nu'tt sää'mõutstööz ko še sää'mkulttuur jie'llemviõkksažvuõ'tte.

Sää'mkulttuur lij obbvuođstes samai ree'ğges da määngħämmsaž, mõõn õhttân täär'kes identitee'tt suei'mkrõ'sttjen lie sää'mpihttâz. Sää'mpihttsin lij samai jõnn miârktõs sää'mkulttuurâst. Sää'mpihttsi äânmoõžžâst lie ķee'rjtekani vuâkkõõz, koid sä'mmla jää'kķte. Jeä'rben sää'mvuõđ äü'kķkenõõ'nni maatkčummšest sää'mvuõđ ouddsen tuejjummuš da ou'dde pohttmõš kuâsttje täujja sää'mpihttsen le'be sää'mpihttsinallšem pihttsen, kooi veäkka maatkčemouddsest leät põrggâm tuejjeed "sää'm", leäggas kõõčcmõš mainnsin le'be jee'res maatkčemkääzkkõõzzin. Sää'mpihttsest lij šõddâm sää'm-maatkčummuž vuõss-sâjjsaž identitee'tt ou'dde pu'htti. Sää'mvuõđ äü'kķkenõõ'nni maatkčummšest sää'mpihttsi se'st äâ'nnem kulttuurlaž koodid da miârktõõzzid leät kuuitâg vâjldâttam da/le'be kuâđdam lokku vâä'ldkani da tõin leät tuejjâm kuâras roolpihttsid siõltää.

Što sää'mõutstööz da sää'mkulttuur jie'llemviõkksažvuõđ staanât, sää'mkulttuur vasttõõzlaž da eettlânji ķeäll'jeei maatkčummuž ouddsen tuejjummuš da ou'dde pohttmõš ä'lğge šõddâd sää'mõutstööz mäâinai da vue'lğgẽmsõõ'ji vuâdald sää'mvuõ'tte vuâđđõõvvi maatkčummuž hää'mest. Eettlaž vuä'pstööz täävtõssân lij še vuei'tlvâ'stted puk sää'mnarood da jeä'rben maatkčummuž åålgpeällsaž oummi kulttuur harjttummuž nu'tt, što maatkčummuš ij vaaikte'če sää'mõutstö'sse le'be tõn vuâzzlai kulttuurârbba le'be kulttuurjälstöõttmõ'sše negatiivlânji vânnaz šuurab mie'rin.

Sää'm-maatkčummuž fi'ttjet tån õhttvuõđâst maatkčummšen, mâ'st sää'mkulttuur viõkkvâaraid äü'kķen äâ'nee'l puu't'tet maatkčemkääzkkõõzzid da ta'rjjeet töid jäärnaķtoi'mmjummuž vuâdald. Tõt vuäitt lee'd **sää'mvuõ'tte vuâđđõõvvi maatkčummuš**, mâ'st sää'mõutstööz se'st pue'tti oummu tåimma maatkčemjie'llemvue'jj harjtee'jen, le'be **sää'mvuõđ äü'kķkenõõ'nni maatkčummuš**, mâ'st sää'mõutstööz åålgpeä'lnn pue'tti maatkčemjie'llemvue'jj harjteei da jee'res maatkčemtoi'mmjeei äü'kķee da ä'ne äü'kķen sää'mkulttuu're õhttnee'i da/le'be čuä'jteei elemee'ntid maatkčemkääzkkõõzzin õhttvuõđtää sää'mõutstö'sse.

Sä'mmla vuä'nkânji

Sä'mmla lie EU vuu'd o'dinakai **algmeer**. Sää'mjânnam le'be **Sápmi** le'be **Säämi** le'be **Sää'mm**¹ kätt sä'mmlai aaztem täär'kẽmõs vuu'd nelljan riikkâst vuälee'l pâ'jjel veiddsõs vuu'd Taarâst, Ruõccâst, Lää'ddjânnmest da Ruõššjânnam Kuâlõõgg njarggjânnmest. Lää'ddjânnmest **sä'mmlai dommvoudda** ko'le obbnes Jeänõõgg, Aanar da Uccjoogg kää'dd di Suä'đjel kää'ddest tõn tâ'vv-vue'ss (Vuâčč siid vu'vdd le'be Lappi paalgâskää'dd vu'vdd).

¹ Sää'mjânnam lij tâ'vvsää'mķiõ'le Sápmi, aanarsää'mķiõ'le Säämi da nuõrttsää'mķiõ'le Sää'mm.

Lää'ddjännmest sä'mmlai kulttuur, mie'ldd looggee'l nu'tt aunnsallaš ko še aunnsá'ttem kulttuurää'rb, kooll sä'mmlai **vuâđđlaa'jjin**² (17.3 §) suejjuum kulttuurhämna da sä'mmlai vuâđđlää'jj 121 § 4 momee'ntest jurddum sää'mkiöi da kulttuur kuöskki jiöččvaldšma.³ Lää'ddjännmest **Sää'mte'gğ** ölmmađ sä'mmlai veerglaž vuäinalm.⁴ Sää'mte'gğ oudast sä'mmlaid tuâjees kuulli aa'sšin nu'tt meersânji ko še meeraiköskksânji.⁵ Tuejjeem tää'zzest jönn vue'ss Sää'mtee'gğ meeraiköskksaž ee'ttkâsttmöđžžin šâdd kooum riikk Sää'mtii'gğgi da Ruöššjännam sää'morganisaatioi öhttsažtuâjjorgaan le'be Sää'm parlamentaarlaž suâvtööz (SPS) päai'k.

Sää'm fi'ttösmailmest jeät oummu, luâđ da kiöi jeärtuku nuu'bbineez. Sää'nn Sää'mm miârkkšâäv Sää'mjännam lââ'ssen še sä'mmla ooumžen da Sää'm meer di sää'mkiöi. Sää'mkiöll sui'eimkrâstt pirröötti jie'li da jaamm luâđ vuâđlaž da tää'rkes tobddmööžž di oummu da luâđ köskksaž ööldâs- da tärkka jerruum vuârrvaaiktööz. Luâttpirrös, kulttuurpirrös, sosiaal'laž pirrös di kiöi'laž pirrös tuejje obbvuođ, pirrösfi'ttööz, koon âlgg tä'rkstööllâđ öhtttân obbvuođttân tön diött, ko tök lie čönnum nuu'bbeez.⁶

Sää'mjännmest låai sää'mkiöilâst mainstet veâl âau'c sää'mkiöi. Lää'ddjännmest töin mainstet koumm sää'mkiöi: aanarsää'm-, nuörttsää'm- da tä'vvsää'mkiöi. Sä'mmlaid sij kulttuur suöjjlummuš lij samai vääžnai. **Sää'mkulttuure**⁷ ko'le jeä'rbi mie'ldd sää'mkiöll, sää'm kulttuurä'rb, kulttuurölmtoöz, sää'mčeäppös, sä'mmlai ä'rbvuöđlaž teätt, sää'm luâttköskkvuött, ä'rbvuöđla sää'mjie'llemvue'jj da töi änn'jöžäiggsaž harjttummuž hää'm seämmanalla ko jee'res sä'mmlai algmeeran harjtem kulttuur nää'l da hää'm. Tönnalla ouddmiârkkân sää'mkiöll, mainnâz, musikk di sää'mkulttuur jäänmöšân kuâsttjeei symbool mâ'te sää'mpihttâz da sää'mkiött-tuâj lie kiiddâs öhttvuođâst jeä'rbi mie'ldd ä'rbvuöđlaž jie'llemvuö'jjid šööddee'l jeärtekanii obbvuođ, koon juö'kk vue'ss-sue'rgğ taarbaš nuu'bb, što töt seeilci jie'llemviökksi'žžen, vvei'tlvää'stee'l sää'mkulttuur seillmööžž, ouddnummuž da serddmööžž pue'tti puölvvööggid. Jös ouddmiârkkân öhtt kulttuur vue'ss-suö'rjin läppai le'be tön toi'mmjemvu'vdd rää'jtâäv, tâbde tak vaaiktööz tä'lles nuu'bb ä'rnn.

Sää'm öhttsažkää'ddest **ä'rbvuöđlaž jie'llemvue'jj** da kulttuur köskksaž öhttvuött lij ä'tte köskksaž. Mäddânnmöö'sše öhttnee jie'llemvue'jj tuejje materiaal'laž vuâđ sä'mmlai kulttuure da identitetta di tuö'll'je sä'mmlai dommvu'd jie'llemviökksažvuöđ, sää'mkiöi, ä'rbvuöđlaž teäđ, luâttköskkvuöđ, sää'mkulttuur öhttsallašvuöđ da sää'mkiött-tuâj.⁸ Sä'mmlai ä'rbvuöđla jie'llemvue'jj lie puäzžhâidd, kue'llšee'llem, mie'cstem, luâttouddsi noorrâm, sää'mkiött-tuâj⁹ da u'cclaaggan mäddtääll di töi änn'jöžäiggsa harjttummuž hää'm. Ä'rbvuöđlaž sää'mjie'llemvuö'jjin puäzžhâidd toi'mmai öinn öhtttân sää'mkulttuur miârkteei vuâđđkeä'dgğen ta'rjee'l tää'rkes reâuggvvei'ttemvuöđid, što čärrpäai'k pä'sše jâlstum. Puäzžhâidd ta'rjjad še kulttuurlânji samai tää'rkes kiöllareena da aunnsid jeä'rbi mie'ldd pihttsid, kiött-tuâjaid da porrmöškulttuure. Sää'm-maatkčummuš kooll ä'rbvuöđlaž sää'mjie'llemvuö'jji änn'jöžäiggsaž harjttummuž haa'mid u'cclaaggan, vasttöözlaž da eettlânji keäll'jeei jie'llemvue'kčen. Sä'mmlai ä'rbvuöđlaž jie'llemvuö'jjid kiiddsânji öhttnee odđ jie'llemvue'kkehää'm lie miârkteei

² Finlex, *Lää'ddjännam vuâđđlää'kk 11.6.1999/731*, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

³ Sää'mte'gğ (2017), *Saamelaiskäräjien lausunto saamelaiskulttuurin hyödyntämisestä Lapin ammattikorkeakoulun koordinoimasta "Our Stories - the business of using Storytelling to draw people in" -projektissa*, Dnro: 113/D.a.9/2017

⁴ Lää'kk sää'mtee'gğest (974/1995), 5 §

⁵ Lää'kk sää'mtee'gğest (974/1995), 6 §

⁶ Sää'mte'gğ (2006), *Sä'mmlai keäll'jeei ouddnummuž programm 2006*

⁷ Kulttuur meärtööllmös lij samai vä'žžel. Sää'mkulttuurmeä'rtelm lij miârkteeinalla veiddsab da määngpeällsab ko takainalla önnum kulttuurmeä'rtee'lm.

⁸ Sää'mte'gğ (2017), *Saamelaiskäräjien lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2018*, 27.9.2017, Dnro:392/D. a. 4/2017

⁹ tä'vvsää'mkiö'le *duodji*, aanarsää'mkiö'le *tyeji* da nuörttsää'mkiö'le *tuejji*

sää'mkulttuur jie'llemviökksažvuõ'tte tuärjjeel sää'mkulttuur seillmõõžž, ouddnummuž da serddmõõžž puõlvõõggâst nobba.¹⁰ Tõn diõtt lij samai vääžnai õ'httesuãvted ä'rbvuõđlaž jie'llemvuõ'jji da sää'm-maatkčummuž taarbid, ouddmiärkkân mäddäänmõõžž vue'zzeld. Jie'llemviökksaž sää'mmlai dommvu'vdd oudald še tõn, što tõn jälsteei lie tiõrvãz da vãjja puãrast, mii oudald jie'llemviökksaž sää'mkulttuur di ri'jtteei reãugvvuei'ttemvuõđid.

Ko tän ä'sškee'rjest âãnet tee'rm **eettlãnji keãll'jeei sää'm-maatkčummuš**, čuã'jtet maatkčummušã, kãã'tt âãnn se'st sosiaal'laž, kulttuurlaž, ekolooglaž da tãllõõzlaž keãll'jemvuõđ lâã'ssen sosiaal'laž, kulttuurlaž, ekolooglaž da tãllõõzlaž pãstlvažvuõđ (lããddas kantokyky) lokku vãldmõõžž pããiklaž tãã'zzest. Sosiaal'laž, kulttuurlaž, ekolooglaž da tãllõõzlaž keãll'jemvuõtt õõlgči lee'd vuãlggsãã'jjen pukin maatkčummušã õhtteei tããimain. Sää'mkulttuur äũ'kkummuš maatkčummušest ij leãkku keãll'jeei vuãđ ä'lnn, jõs õhtt tãin keãll'jeei ouddnummuž elemee'ntin pããcc teãuddjeãani. Sosiaal'laž, kulttuurlaž, ekolooglaž da tãllõõzlaž pãstlvažvuõtt lij pããiklãnji vaãkteei ä'sš, koon tän ä'sškee'rjest kãõtt'tõõlãt sää'mkulttuur seillmõõžž, ouddnummuž da luãđlaž serddmõõžž vuei'tlvõ'stti kãõčãamkuu'lmeest da koon õõlgči pãi vã'ldded lokku da mie'rrkõõski tã'rãsted pukin maatkčummušã õhtteei tããimain.

Tãk **sää'm-maatkčummuž eettla vuã'ppõõz** kue'skkẽ vuõss-sãã'jest sää'mõutstõõzã åãlgpeãllsaž maatkčemtoi'mmjee'ji tuejjeem sää'mkulttuur ouddsen tuejjummuž da/le'be ou'dde pohttmõõžž di maatkčem-markknãsttmõõžž da -saaggummuž. Vã'lddtããvtõõssãn lij jaukkeed sää'mvuõđ äũ'kkenõõ'nni maatkčummuž di maatkčummuž pããi'k sã'mmlaid kuõskki puãst-teãđ liãvnummuž. Vuãlggsãã'jjen lij, što ceãlai maatkčemsue'rğğ ålgg tããvtõõllãd tõn, što puk sää'm-maatkčummušã õhtteei tããim tuärjjei sää'mkulttuur seillmõõžž da ouddnummuž nu'tt, što tõn vuei'tet se'rdded jie'llemviõkksi'žžen pue'tti puõlvõõggid nõkam hãã'mest, koon sã'mmla tobdeste da vuãmmše kuullãd jiõccseez. Jeã'rbi mie'ldd ånn'jõžããi'j kulttuuri homogeenli'žžen šõddmõõžž, mode'rnn jie'llemnãã'l, kuu'kk juãtkkjam meãdda siirdõõttmõõžž da teãuddjeãani sã'mmlai vuõiggãdvuõđi teãddõõzãst sää'mkulttuur lij rãã'sš da tõn seillmõš, ouddnummuš da luãđlaž serddmõš puõlvõõggãst nobba ij kãõllu, jõs åãlgpeã'lnn puã'tte lâã'zz heãmmõstuejjei. Tãn diõtt ceãlai maatkčemsue'rğğ ålgg kãiiddted jeã'rab vuãmmšummuž tõõz, mã'htt da mõõn veiddsõsvuõđãst takai tãã'zzest maatkčummuž vuei'tet tuejjeed vasttõõzãlãnji da eettlãnji keãll'jeeinalla sã'mmlai dommvu'vdest. Lãã'ssen sää'mvuõ'tte vuãđđõõvvi maatkčummuš ålgg šõddãd sã'mmlai vuãlggsõõ'jin sää'mkulttuur jie'llemviökksažvuõđ tuärjjeel da ou'dee'l.

Ceãlai maatkčemsue'rğğ ålgg õõuteãkka puki âãnnemnalla le'ddi kuãnstivui'm **stãneed** še rãã'žžes, aarktlaž da ravvsãnji kulttuure čõnnum **luãtppirrõõz seillmõõžž pue'tti puõlvõõggid**. Õhttsãfi'ttjõõzããã sää'mkulttuur da tõõz kãiiddsãnji kuulli luãđ ko'rvveete'mes äãrvast da tõn jiõggsaž äã'rb ree'ğgesvuõđãst da puk tãn seillmõõžž vããžnaivuõđãst, sã'tte Lappi tãã'rãkmõs maatkčummuž "viãlttkoort" vaartõõvvãd. Sã'mmlai dommvu'v maatkčummuž "viãlttkoort" lie puu'ttes luãtt, sää'mkulttuur, ä'rbvuõđla jie'llemvue'jj mã'te puãzãhãidd di jõõskãsvuõtt. Sää'mvuõ'tte vuãđđõõvvi maatkčummušest õõlgči sa'tssjed õlmmvuõ'tte (lããddas aitous), o'dinakaivuõ'tte da õll tãssa, ij tã'lk meãrra, ko te'l maatkčummuš ij taarhte'mes naã'lin lâã'zzet rãã'žžes luãđ ånn'jõõvmmõõžž.

Sã'mmlaid kuõskki tuõttvuõđmeãldlaž teãđ lâã'zztummuš da liãvtummuš maatkčemsue'rj pããi'k lij še samai vããžnai. Sää'mkulttuur seillmõš jie'llemviõkksi'žžen ou'vãd še Lappi maatkčummuž ouddnummuž. Tãi aã'sšã õhttummuš kuei'tpeãllsaž äũ'kken lij vuei'tlvaž, leãša tõt oudald õhttsãžtuãj, teãđ lâã'zztummuž di õđđ

¹⁰ Sãã'mte'ğğ (2015), *Sãmelaiskãrãjjen lausunto hallituksen esityksestã ILO 169 -sopimuksen ratifioimiseksi (HE 264/2014)*, 26.1.2015, Dnro: 35/D.a.4/2015

vuârrvaiktõsmaalli da kanaali kaunnmõõžž maatkčemsue'rij da sää'mkulttuur vuä'mstee'ji kõõskâst. Eettlânji keäll'jeei sää'm-maatkčummuž ouddnummuž oudldõssân lij veiddsõs õhttsažtoi'mmjummuš, kää'tt vuâđđââvv määngkõskksaž fi'ttjõ'sse da ciistâst âânnmõ'sše. Vuõss-sâjjsaž vuâlgsââ'jjen lij, što sää'mmla, sää'm maatkčempõõrgâsnee'kk da jee'res maatkčemsue'rij ämmatnee'kk meärtõõlče da fi'ttje'če vasttõõzlaž da eettlânji keäll'jeei sää'm-maatkčummuž seamma naa'lin.

SÄÄ'M-MAATKČUMMUŽ VISIO

Sää'mmla lie õhtt meer neellj riikk vuu'dest da sää'mmlai õhttsallašvuõtt lij raavâs. Sää'mkulttuur äärvast âânnmõš lij lâssnam da Lää'ddjânnam lij teâuddam meeraikõskksaž õõlgtõõztees Lää'ddjânnam da Euroopp unioon o'dinakai alggmeer ärra. Sää'mmla jeä'lle jie'llemviõkksaž, õõutverddsaž, sää'mkulttuur da pirrõõz ciistâst õõ'nni jie'llempirrõõzâst. Sää'mmlai ä'rbbvuõđla jie'llemvue'jj, puäzžhâidd, kue'llšee'llem, mie'cstem, nooreem da kio'tt-tuâjj, lie jie'llemviõkksa da ka'nnteei di tõid harjitet ä'rbbvuõđlaž kulttuurlaž naa'li meâldlânji. Ä'rbbvuõđlaž jie'llemvuõ'jji paaldâst odđ jie'llemvue'jj, mâ'te vasttõõzlaž da eettlânji keäll'jeei sää'mvuõ'tte vuâđđõõvvi maatkčummuš, tuärjee ä'rbbvuõđlaž jie'llemvuõ'jji ka'nntemvuõđ¹¹ da ouu'dee reâuglažvuõđ pääiklânji. Sää'mmlai dommvu'vdd lij tobddum puu'ttes da määnghämssaž luâđstes da puk toi'mmjeei ä'ne ciistâst sää'mmlai luâttäärvaid. Vuu'd luâđ äštäm ska'lmmjõõttmõš lij puuttâm.

Sää'mmlai dommvoudda ohjõõvvi maatkčummuš lij vaaldšum. Maatkčeeimie'ri juätkkjeei lâssnummšest šõddâm va'žžtõõzid leät o'nnstam čâu'dded, maatkčummuž toi'mmjummuž vuâppât da puâsttadâânnmõõžži sanjtioid toimupijât. *Vasttõõzlaž da eettlânji keäll'jeei sää'm-maatkčummuž toi'mmjemvuâđđjurddi* -vuâ'pstõõz jää'kket. Sää'm-maatkčummuš lij obbvâlddsânji vasttõõzlaž da eettlânji keäll'jeei jeä'rben luâđ pâstlvažvuõđ lokku vää'ldee'l. Maatkčemsue'rjest lij positiivlaž rool tuõttvuõđmeâldlaž sää'mkoov liâvtummšest da liâvnummšest pirr maai'lm. Sää'mvuõ'tte vuâđđõõvvi maatkčummuž lij tuärje'men sää'm-maatkčummuž vuâ'pstemkõõskõs, ko'st jee'res toi'mmjeei vuäžžä sää'm-maatkčummša da sää'mkulttuur äü'kkummša õhttnee vuâ'pstummuž. Kõõskõõzâst jue'jjet še sää'mmlaid da sää'mkulttuure õhttnee tuõttvuõđmeâldlaž teâđ, sää'mmlaid, sij kulttuur da jeä'rben pirrõõtti luâđ ciistâst õõ'nni maatkčee'jid da maatkčemtoi'mmjee'jid jurddum jâlstoõttâmvuâ'ppõõzid di teâđ eettlânji da keäll'jeeinalla toi'mmjeei sää'm maatkčemtoi'mmjee'jin. Sää'm-maatkčummuž vuâ'pstemkõõskõ'sse leät va'rrjam põõšši toi'mmjemresuursid riikk budjee'ttest. Vuâlgsââ'jjen lij, što vasttõõzlaž da eettlânji keäll'jeei maatkčummuš âânn ciistâst da äärvast sää'mkulttuur vuâđđjõõčvuõđid, ouu'dad sää'mmlai da sää'mmlai dommvuu'd pue'rrvââjjam di vue'itlvâstt sää'mkulttuur seillmõõžž da ouddnummuž. Sää'mõõutstõõz argg da prää'znik di sää'mmlai dommvuu'd mäddâânnmõš lie o'nnsteeinalla õ'httesuâvtum maatkčummšin sää'mmlai vuõiggâdvuõđid da kulttuur lokku vää'ldee'l di tõid ciistâst ââ'nee'l. Sää'mmlai dommvuu'd maatkčummšest pue'tti tâllõõzlaž äü'kk juâkkâätt täss'sânji še vuõiggâdvuõđ vuä'mstee'jid.

Sää'm-maatkčummuž vuâđđkeä'dggen lij sää'mkulttuur ouddsen tuejjummuž da ou'dde pohttmõõžž vuâđđõõvmmõš **ra'vves õhttvuõ'tte da vasttõ'sse tõn ää'sšvuâzlaž sää'mõutstõ'sse di tõid sää'msooggid da/le'be siidid**, kooi kulttuur da/le'be ä'rbbvuõđ mie'ldd aazztem vuu'did/ââ'nnemvuü'did maatkčemouddsest ââ'net da/le'be puu'tet ou'dde. Sää'mmlain da sää'mkulttuurâst lij **aktiivlaž, jiijâz ärvvmaai'lm meâldlaž rool maatkčummšest** da sää'mmlai, sää'mkulttuur da sää'mkiõl ââ'nnem passiivlaž rekvisittân, pääiklažeu'nnen le'be eksoottlaž da primitiivlaž obje'kten nu'tt, što tõt lij ratkkum kulttuurlaž kontee'kstest, lij puuttâm.

¹¹ Sää'mte'gğ (2017), *Saamelaiskulttuuriosio Lapin maakuntaohjelmassa 2018–2021 (Lappi-sopimus)*, 29.8.2017, Dnro:370/D.a.5/2017

VASTTÕÕZZLAŽ DA EETLÂNJI ĶEÂLL'JEEI SÄÄ'M-MAATKČUMMUŽ TOI'MMJEMVUÂÐÐJURDDI

TOI'MMJEMVUÂÐÐJUURD 1: SÄÄ'M KULTTUURÄÄ'RB ÄÄRV DA REE'ĠĠESVUÕÐ TOBDSTUMMUŠ DA CIISTÂST ÂÄNNMÕŠ

Sä'mmlai kulttuurlaš neeu'rtete'mesvuõđ âlġġ tobdsted da tön âlġġ ââ'nned ciistâst. Sää'mkulttuur puk määngħämssažvuõđstes kooll kollektiivlânji sää'mõutstõ'sse da tön vuâzzlaid. Vuâlġġsââ'jjen lij, što sä'mmlai vuõiggâdvuõđ jiiijâz identitee'tt da kulttuurää'rb vuä'mstummša da vaaldšummša âlġġ ââ'nned ciistâst da suejjeed. Ko mainstet sää'm-maatkčummšest, lij samai vääžnai ââ'nned miõlâst, što sä'mmla lie algġmeer neellj riikk vuu'dest da sij jue'ķķe vue'zz sää'm aunnsallaš da aunnsâ'ttem kulttuurää'rbest, mâ'st sij kue'dde kollektiivlaž vasttõõzz. Tän diõtt sää'm kulttuurää'rb äü'ķķummšest maatkčemââ'nnmest jeät vuâttu õhttu tu'mmjed Lää'ddjânnmest. Seamma mäain diõtt lij vääžnai še ââ'nned miõlâst, što puâsttadâânnmõõžžin, kook õhttne sää'mkulttuur ouddsen tuejjummša da ou'dde pohttmõ'šše maatkčummšest, lie Lää'ddjânnmed veidsab vaaiktõõzz. Sä'mmlai jiiijâz kulttuur vuä'mstem- da vaaldšemvuõiggâdvuõđ pirrsa kooll puk tõt, mä'htt sä'mmlaid da/le'be sä'mmlai kulttuurää'rb tuejjeet ouddsen, ââ'net da/le'be puu'tet ou'dde jee'resnallšem maatkčemouddsin mie'ldd loogġee'l snimldõõġġid, logoid da sää'mķiõl.

Sä'mmla õõutâst meärtâ'lle sää'mkulttuur da tõõzz õhttnei kulttuurõõlmtõõzzid di tu'mmje kollektiivlânji tön ââ'nnmest da ââ'nnem raajin. Lää'ddjânnmest õõlmâs linjjummšin tu'mmai Sää'mtee'ġġ lââ'ssen Saa'mi siidsââbbar¹² tön vuõ'jjin, ko ä'sš kuâskk nuõrttsää'm kulttuur. Sää'mkulttuur lij heterogeenlaž, ree'ġġes da määngħämssaž. Tän diõtt sää'mkulttuur äü'ķķummuž detaaljin maatkčummšest tu'mmje õõutveäķķa Sää'mtii'ġġin da Saa'mi siidsâbbrin tõk ää'sšvuâzzla sää'mõutstõõzz, sää'msoogġ da/le'be siid, koozz maatkčummuž sää'mkulttuur ouddsen tuejjummšest da/le'be ou'dde pohttmõõžžâst lij le'be vuâtt lee'd vaaiktõs. Taarb mie'ldd sää'm kulttuurää'rb kuõskki veidsab kollektiivlaž maatkčummuž linjjummšin suâvât Sää'm parlamentaarlaž suâvtõõzz päai'ķ.

Jõs sä'mmlai kulttuurää'rb ouddsen tuejjummšest da/le'be ou'dde pohttmõõžžâst oçndâ'tte vaiggâdvuõđ, âlġġ vaiggâdvuõđid põrgġâd ķiõtt'tõõllâd da sagstõõllâd kollektiivlânji tön ää'sšvuâzzlaž sää'mõutstõõzz, soogġ da/le'be siid se'st, koon kulttuur vue'ss-sue'rj oçndõõttâmhäâ'm ouddsen tuejjummšest le'be ou'dde pohttmõõžžâst vaiggâdvuõtt le'be ristreiddvue'ķķ lij. Vaiggâdvuõđid põõrgât ķiõtt'tõõllâd taarb mie'ldd õõutâst Sää'mtii'ġġin, Saa'mi siidsâbbrin da/le'be Sää'm parlamentaarlaž suâvtõõzzin.

Vuõss-sâjjsa täävtõsjoouk¹³: Sää'mte'ġġ; Saa'mi siidsââbbar; puk toi'mmjeei maatkčemsue'rjest Visit Finlaandâst takai maatkčempõõrgâsnekka; sää'mkulttuur siiskâž sagstõõllmõõžžii vue'zzeld ää'sšvuâzzla sää'mõutstõõzz, soogġ da siid taarb mie'ldd Sää'mtii'ġġin da/le'be Saa'mi siidsâbbrin, Sää'm parlamentaarlaž suâvtõs, sää'mõutstõõzz Lää'ddjânnmest, Ruõccâst, Taarâst da Ruõššjânnmest, Lää'ddjânnam riikk, puk ve'rġġnee'ķķ di poliittla tu'mmjeei

TOI'MMJEMVUÂÐÐJUURD 2: SÄÄ'M KULTTUURÄÄ'RB SUÕJLUMMUŠ DA TÖN TUÕ'LL'JUMMUŠ JIE'LLEMVIÕKKS'IŽŽEN PUE'TTI PUÕLVVÕÕĠĠID

Kulttuurmaatkčummuš, koon õhttân vuâđđan lij päaiķlažkulttuur ouddsen tuejjummuš maatkčee'ji jeä'lstõõzzi puu't'tem diõtt, lij tääu'jab di tääu'jab. Te'l vaarân lij, što päaiķlažkulttuur da ä'rbbvuõđ tuejjeet čuu't jîännai aunnsallšen kääzzkâ'sttded tâ'ļķ tällõõzzlaž täävtõõzzid, da tön miârktõs päaiķlažõutstõõzz

¹² Finlex, *Sää'mlää'ķķ*, 24.2.1995/253, <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950253>

¹³ ķiõčč *vuõss-sâjjsaž täävtõsjoouk* tää'rķab čiõlġtõõzz *terminologia*-meâlddõsteâttõõzzâst

tuõ'll'jee'jen läppai. Te'l tõt möönat še já'ttlânji õlmmvuõđâs. Eettlânji ķeáll'jeei vuâđ â'lnn le'ddi maatkčummuš vâldd lokku pääiklaž oummi taarbid da âânn ciistâst pääiklažkulttuur pääiklažõutstõõz jje'llelmiõgg vuâđđan da jiõggsaž kapitaalân.¹⁴

Ko vooudlaž kulttuurâst tuejjeet ouddsid le'be kääzkkõõzzid, âlgg mu'stted, što **vooudlaž kulttuur lij vue'ssen juõ'ķķ vuu'dest jâlstei oummu jiijsâs privatt jie'llmest**. Maatkčemtoimmmjummuš da õhttsažtuâjjsäimmõõz â'lğge tõn diõtt vä'ldded lokku še pääiklaž oummid, što vuei'tet mainsted kulttuurlaž da sosiaal'laž peä'lnn vasttõõzlaž jäärnaķtoi'mmmjumms'est.¹⁵ Tõid oummid, kook haa'lee põõššâd maatkčemsue'rij âalgpeä'lnn, âlgg tä'ķķeed tõõz oudldõõzzid vuei'tlvââ'stee'l sij kulttuure čõnnum naa'lid da tääimaid tõntää, što maatkčummuš vännaz šuurab mie'rin hue'nad täid vuei'ttemvuõđid.

Sää'mkulttuur kooll kollektiivlânji sää'mõutstõ'sse da tõn vuâzzlaid. Jie'llelmiõkksaž da luâđlaž serddjeei kulttuurtaa ij leäku ni kõõččmõõžžâst âarrai kulttuure vuâđđõõvvi õlmm kulttuurmaatkčummuš. Vuõss-sâjjsânji âlgg staañad sää'mkulttuur da tõn jee'res očndõõttâmhaa'mi seillmõõžž da ouddnummuž jie'llelmiõkksi'žžen pue'tti puõlvvõõggid luâđlaž serddmõõžž pääi'ķ.

Sää'mkulttuure ko'lle še jiâñnai nää'l da vue'jj, koid ij leäku tarbb ää'veed kulttuur âalgpeällsaž oummid. Pukid kulttuurõõlmtõõzzid jeät še haa'luku u'vdded maatkčemââ'nma. Täid aa'sšid tu'mmjet kollektiivlânji ää'sšvuâzzlaž sää'mõutstõõz, soogg da/le'be siid se'st, koon kue'sķķe tõk kulttuurõlmmummuž vue'ss-sue'rij, koid haa'leet kue'dded tä'lķ ää'sšvuâzzlaž sää'm- da/le'be sokkõutstõõz tiõttu le'be maatkčummuž âalgpeällä. Te'l âlgg vä'ldded lokku še Sää'mtee'ğğ da/le'be Saa'mi siidsâbbar takai linjjumms'id di Sää'm parlamentaarlaž suâvtõõz linjjumms'id kuõskee'l veiddsab sää'm kulttuurää'rb ââ'nmem.

Što sää'mkulttuur juâtķķjemvuõtt da serddmõš pue'tti puõlvvõõggid šâdd luâđlânji da âalgpeällsaž heämmõstuejje'e'jitää, âlgg maatkčemsue'rgğ rajeed toi'mmmjumms'es tiõttum vuu'did da/le'be ķeäinaid nu'tt, što tõt ij häait juõ'ķķpeivvsaž kulttuur harjjtummuž da/le'be serddmõõžž. Maatkčemsue'rij kääzkkõõzžâst le'ddi narood da maatkčemsue'rij âalgpeällsaž narood jeärtõõz âlgg pu'htted õlmma še maatkčee'jid. Maatkčeei â'lğge vuõss-sâjjsânji ââ'nned ciistâst **pääiklaž sää'mnarood privattvuõđ raajid da suej. Jeä'rab vuâmmšummuž âlgg ķiiddted tõõz, što jeät tuejjuku veä'r dommrääh vuâstta, ko tõt lij laa'jjin suejjuum. Dommrääh sizz ko'lle še ķe'ddmää'rķ puäz3ääid**. Puäz3hoiddu âlgg še tä'ķķeed **pirrekksaž palggâmrääh**¹⁶. **Palggâmräähain** juu'rdet puäz3hoiddu uvddum vuei'ttemvuõđ harjjted jie'llelmiõjjes šuurab puäz3hääid âalgpeällsaž heämmõstuejje'e'jitää, mâ'te ouddmiârkkân jee'res paalgâsvuu'din šõddi oummi toi'mmmjummužtää. **Čiõggâr-rääh** še kooll palggâmraahu. Čiõggâr-räähain juu'rdet tõn, što čiõkkâr ij vuäžž heämmeed le'be tok ij vuäžž möõnnâd kõõččmõõžžâst âarrai čiõkkâr vuä'msteei le'be čiõggârkaa'dd lãä'vtää. Te'l ij õõlg âlddned čiõkkâr lãä'vtää ouddmiârkkân motorķeälkain, piännairääidain ij-ga ni čuõigee'l. Lãä'ssen fe'rttai mu'stted, što pikalõsääid, puäz3ķeâmp di tiõttum pääi'ķ luâđast, mâ'te ouddmiârkkân puõccui poortempääi'ķ, lie maatkčummuž âalgpeällsaž oummi tuâjppääi'ķ, kooz ij vuei't möõnnâd lãä'vtää jeä'rbi mie'ldd reâuggstaanvuõttmääinaid diõtt. Jeä'rben kue'ddempaai'ķid âlgg kue'dded maatkčummuž âalgpeällä da ķiid kue'ddemääi'j õõlgçi obbnes rääuhted ij-ga programmkääzkkõõzzid õõlgče jã'rjsted kue'ddemvuu'did ää'sšvuâzzlaž puäz3hoi'ddjee'ji da/le'be paalgâskãä'dd jiõččvuâlglaž alttõõz- da/le'be lãä'vtää. Sã'mmlai jock-kue'llšee'llelmiõkulttuurin jãlstepääi'ķ redd lij še vue'ssen jãlstepirrõõzžâst. Ouddmiârkkân Teän da tõn čãrrjooggi reedd, kook lie vä'lddvue'zzin jock-kuâñņsest privattjãnnmi puõtt, lie vue'ssen dommpääi'ķ šelljpirrõõzžâst da koid tõn diõtt õõlgçi

¹⁴ Sää'mte'ğğ (2007), *Lausunto Lapin matkailustrategialuonnoksesta*, 13.6.2007, Dnro: 362/D.a.5 /07

¹⁵ Sää'mte'ğğ (2007), *Lausunto Lapin matkailustrategialuonnoksesta*, 13.6.2007, Dnro: 362/D.a.5 /07

¹⁶ ķiõčč *palggâmrääh* di *čiõggâr-rääh terminologia-meâlddõsteättõõzžâst*

räahted maatkčummuž åålgpeälla pääiklaž sää'm nää'lvuákksaž lää'jj jää'kktee'l da ciistâst ää'nee'l¹⁷. Maatkčemsue'rij õõlgttemvuõtt lij pu'htted tän maatkčee'ji tiõttu.

Šiõgg nää'l meåldlånji jeä'rben maatkčemsue'rij åålgpeällsaž oummu ij õõlg ää'nned vuei'nmen, rekvisittån le'be obje'ktten. Jeä'rab tää'rkesvuõđ ålgg jää'kkted sniimm'mõõžž da/le'be jee'res ruõkkmõõžž õhttvuõđâst, kää'tt ohjjååvv maatkčemsue'rij åålgpeällsaž privattooumže. Vuålggsåå'jjen lij, što sää'mpihttsivui'm teåvõõttåm oummu, kää'tt ij leåkku vuõ'i'gğest tuõttum lee'd maatkčemsue'rij kääzzkõõzzåst, sniimm'mõš ålgg vuåđđõõvvåd tån oummu sniimm'ma u'vddem miåsttmõ'sše. **Maatkčemsue'rij åålgpeällsa oummu jie ää'n sää'mpihttsid maatkčee'ji vääras.** Jõs ouumaž keålddåått sniimm'mõõžžåst le'be jee'res ruõkkåmhåå'mest, ålgg suu täått ää'nned ciistâst. Jõs ouddmiårkkån õhtt ouumaž kuåđđ ää'nkani sää'mpihttsid tån diõtt, što son ij haa'led lee'd maatkčeei kamera oudåst, lij ju'n tät õhtt ouumaž leigga.

Åskldõk da tån jee'resnallšem harjttummuž hää'm lie pâi persoonla, privattvuõđ suej sizz kuulli da tønnalla ålgg pâi vuåžžad miåsttmõõžž oummust, koon sniimåt. Ceerkvallaš åskldõ'kke õhttnee'i šõddmõõžžid, mâ'te nääim, ruõkkåmpoodd, kristtmåttškooulåst piåssmõõžž le'be va'stteenallšem kollektiivla šõddmõõžžid, ålgg kue'đded sniimm'mõõžž åålgpeälla ää'sšvuåzzlaž sää'mõutstõõzz u'vddem pääđlåå'vtåå. Säå'm jiõglvaž ä'rbbvuõ'tte kuulli kulttuuråå'rb årra ålgg čuå'jted šiõgg nää'l di lää'jj kai'bbjem ciistâst åånmõõžž.

Lij šiõgg ää'nned miõlåst, što maatkčee'ji "poostaijånnam" lij pääiklaž sää'mnarood domm da mænggsid še pi'rğgummuž da/le'be jiõččvårrsažtåål vuåđđ jee'res ko maatkčummuž pääi'k. Hå't luåđast ij leåkku pâi kuåsttjeei miårkk tõ'st, što to'ben le'ččeš ju'n jeållam, sä'mmlai dommvuu'dest ij kaunnu pâi'kk, mâ'st ij le'čče säå'm nõmm da koon-ne ee'jjåigga õhttnee'i kulttuu're čõnnum åånmõš da/le'be miårktõs.

Vuõss-såjjsa täåvtõsjoouk: Säå'mte'gğ; Saa'mi siidsååbbar; puk toi'mmjeei maatkčemsue'rijest Visit Finlaandåst takai maatkčempõõrgåsnekka, sä'mmlai dommvoudda pue'tti maatkčeei; seå'brkkåå'dd

TOI'MMJEVUÅĐĐJUURD 3: PUKID VUE'SSPIE'LID ÄÄUKTEEI ÖHTTSAŽFI'TTJÖS DA ÖHTTSAŽTUÅJ

Säå'm-maatkčummuš ålgg vuõss-såjjsånji tuårjjeed säå'mkulttuur seillmõõžž jie'llemviõkksi'žžen pue'tti puõlvvõõggid. Säå'mkulttuur jie'llemviõkksažvuõđ di maatkčemouddaz õlmmvuõđ tä'kkëem diõtt å'lğge säå'm-maatkčemkääzzkõõzz lee'd **säå'mvuõ'tte vuåđđõõvvi maatkčummuš** le'be vuåđđõõvvåd vuõigg tiõttu da õlmmvuõ'tte. Tån diõtt sä'mmlaid da säå'mkulttuu're õhttnee'i maatkčemtååimaid da kääzzkõõzzid ålgg ha'ğkkëed ä'sštobddi di vasttõõzzlånji da eettlånji keåll'jeeinalla toi'mmjeei säå'mtoi'mmjee'jin.¹⁸ Nääi't tä'kkëet še veårnai da õlmm maatkčemkiõččlåsttmõõžž da jeå'lstõõzz maatkčeeja.

Sä'mmlai dommvoudda pue'tti meersaž da meeraikõskksaž maatkčeei di puk säå'mvuõđ åu'kkëenõõ'nni maatkčummså õhttnee'i toi'mmjeei å'lğge teåđsted, što sij lie kue'ssen vuu'din, koid õhttne määng jee'resnallšem kulttuu're čõnnum nää'l. Vuålggsåå'jjen lij, što naa'lid ålgg vuåmmšed da tõid ålgg ää'nned ciistâst. Vuu'did, pääiklaž pirrõ'sse da säå'mkulttuu're ko'le määng aunnsallaš da še aunnså'ttem elemee'nt, kook vaakte vuu'd luåđ åu'kkummså da jeä'rben tån åu'kkummså õhttnee'i raajid da raajtõõzzid. Vuu'dest kõ'll'jeei maatkčeei å'lğge vä'ldded lokku täid vu'vddmeåldlaž da ee'jjaai'ji mie'ldd mottjeei kulttuu're sizzrajjum tuejjeem täå'zz tååimaid da naa'lid. Veiddsõs da jee'res vue'sspie'lid äåukteei õhttsažtuåj ålgg vuållad pääiklažtåå'zzest še maatkčemsue'rijest vuõ'i'gğest le'be pannvuõ'i'gğest åukkjõõvvi narood åålgpeälla. Ä'rbbvuõđlaž jie'llemvuõ'jji da maatkčummså õhttnee'i maddåånmõõžž di jee'res vuõ'jji õ'httesuåvtummuš

¹⁷ kiõčč *jokkreddräåuh* tää'rkab čiołgtõõžž *terminologia*-meålddõsteåttõõzzåst

¹⁸ Säå'mtoi'mmjeei lie ouddmiårkkån säå'm maatkčempõõrgåsnee'kk, säå'mkiõtt-tuåjja, säå'm-musiikkår, säå'mčëåppõsnee'kk da jee'res säå'mtoi'mmjeei.

lij vääžnai nu'tt sää'mõutstõõzz ko še oummi tää'zzest. Öhttân tää'rkes õhttsažtuâjjuvue'sspie'llen lie še ä'rbvuõdlaž jie'llemvuõ'jjid harjteei õutstõõzz. Ouddmiârkkân lie vuu'd paalgâskââ'dd, kooivui'm âlgg õhttsažtuâjast vuâmmšed da suâppâd äigga čõnnum maddâannmõõžžâst, kââ'tt vaajtââll puõccui palggmõõžž da/le'be jââttmõõžž mie'ldd. Jeä'rben maatkčee'ji viikkimest paalgâskââ'dd pikalõsaiddu **âlgg pâi sagstõõllâd ouddkiõ'tte** paalgâskââ'dd **puä3zee'žžiin**¹⁹.

Öhtt nää'll ouu'deed sää'mkulttuur jie'llemviõkkসাভুওঁđ lij tõt, jõs maatkčemsue'rğğtoi'mmjeei jue'kķe da liâvte sä'mmlaid da sää'mkulttuur kuõskki **vuõigg** teâđ õõutâst sä'mmlaivui'm. Tõn lââ'ssen aunnsallaš da/le'be aunnsâ'ttem sää'm kulttuurârbba õhttneei maatkčummuž ouddsen tuejjummuš da ou'dde pohttmõš âlgg kue'dđed sää'm maatkčempõõrgâsnii'kķi da/le'be jee'res sää'mtoi'mmjee'ji tuâjjan. Jõs ouddsa, koon ta'rjjeet, kooll mâtam sää'mvuõ'tte da/le'be sää'mkulttuu're vuâđđõõvvi vue'ss, mâ'te ouddmiârkkân juõiggâm, âlgg tän tuejjeed õhttsažtuâjast sää'm toi'mmjee'jin. Vuâlgsââ'jjen lij, što sää'm-maatkčemouddaz â'lğge lee'd vasttõõzzla da eettlânji keâll'jeei di sää'mõutstõõzz priimmâm nu'tt, što tõin ij šõõdd häitt sää'mkulttuu're le'be tõn ää'sšvuâzzlaž sää'mõutstõ'sse, -so'kķe da/le'be si'jdde, koon kulttuurââ'rb očndõõttâmhäâ'mest lij koon-a õhttvuõđâst kõõččmõš. Vääžnai sää'mvuõ'tte vuâđđõõvvi maatkčummuž ouddsen tuejjummšest da ou'dde pohttmõõžžâst lij tõt, što tõt tuârjjad sää'm ärvvmaai'lm da maai'lmkoov.

Juõ'kķ sää'm maatkčempõõrgâsnee'kķest âlgg lee'd vuei'ttemvuõtt keâlddõõttâd nõkam toi'mmjummšest, kââ'tt lij risttreeidast lâä'jj, persoonlaž väimmjurddjin da/le'be ämmatetiikkin. Nuu'bbi saa'nivui'm maatkčemsue'rğğ ij õõlg šõõdeed teâddõõzz ta'rjjeed nõkam maatkčemkääzzkõõzzid, kook lie risttreeidast sää'mkulttuurin, sää'mkulttuur seillmõõžžin, eettlaž keâll'jemvuõđin da/le'be sää'mkulttuur seillmõõžžin, tuõ'll'jummušin le'be ouddnummušin. Lââ'ssen vasttõõzzlânji da eettlânji keâll'jeeinalla toi'mmjeei maatkčemsue'rğğ ij õõlgče ta'rjjeed ij-ga ni jee'res naa'lin ouu'deed le'be tuârjjeed maatkčee'jid jurddum maatkčemouddsid da/le'be -kääzzkõõzzid, kook jie leäkku õlmm maatkčemouddaz da/le'be -kääzzkõõzz.

Vuõss-sâjjsa täävtõsjoouk: puk toi'mmjeei maatkčemsue'rjest Visit Finlaandâst takai maatkčempõõrgâsneka mie'ldd looggee'l sää'm maatkčempõõrgâsnii'kķid da jee'res sää'mtoi'mmjee'jid; paalgâskââ'dd

TOI'MMJEMVUÂĐĐJUURD 4: SÄÄ'M-MAATKČUMMŠEST OČNDÕÕTTI VAIGGÂDVUÕĐ DA TÕI LOKKU VÄLDDMÕŠ DA TEEVVMÕŠ

Koov, kââ'tt ij leäkku õlmm, ou'dde pohttmõš da liâvtummuš lââ'zzat sä'mmlaid kuõskki puâst-teâđ da tuârjjad häaitlaž vuõ'jjid, kook pââ'mhâ'tte sää'mõutstõõzz pue'rrvââjjam da sää'mkulttuur seillmõõžž jie'llemviõkksi'žžen, ääi'jest da pääi'kest jie'li dynaamlaž kulttuurân. Lij še šiõgg teâđsted, što puâst-teâđ da koov, kââ'tt ij leäkku õlmm, ou'dde pohttmõõžžâst vuâi'tte lee'd a'rvveekani veiddsõs vaaiktõõzz. Vaaiktõõzz kuõskte Lää'ddjânnmest jâlstei sä'mmlai lââ'ssen še riikk raajid râstldeei naa'lin Ruõcc, Taar da Ruõšš peä'lnn jâlstei sä'mmlai kulttuur da kulttuurlaž vuõiggâdvuõđid. Vää'ldde'l lokku ju'n le'ddi õõlmâs tie'dte'mesvuõđ kuõskte'l sä'mmlaid, sij historia da kulttuur, lij vasttõõzztem lââ'zzted di lââ'zzted sä'mmlaid kuõskki puâst-teâđ teâđstee'l le'be teâđstekani. Tõn diõtt sä'mmlaid da sää'mkulttuur kuõskki teâđ liâvtummuš maatkčummuž ouddsen tuejjummšest da ou'dde pohttmõõžžâst lij vuõss-sâjjsaž vuâlgsââ'ji. Maatkčee'jest lij vuei't'tem jeârted sää'mkulttuu're vuâđđõõvvi õlmm ouddaz nõkmest, kââ'tt ij leäkku õlmm. Vasttõs õlmm ouddaz ouddsen tuejjummšest da/le'be ou'dde pohttmõõžžâst di tuõttvuõđmeâldlaž koov puu't'tummšest

¹⁹ kīõčč puä3zee'žžed tää'rkaab čiõlgtõõzz terminologia-meâlddõsteâttõõžžâst

da liävtummšest kooll maatkčemsue' rjest nääi't pukid, kook vuoi'ggest le'be pannvuoi'ggest vaakte sä'mmlain da sää'mkulttuuräst šōddi representaatio'je maatkčummšest. Sää'mōutstōōzz āālgpeällsaž toi'mmjee'jest ij vie'ltkani leäkku ri'jtteei kulttuurlaš lookkāmsilttōs le'be fi'ttjōs, koon taarbšet vasttōōzzlaž da eettlānji keäll'jeei sää'm-maatkčemouddaz ouddsen tuejjummša da/le'be ou'dde pohhtmō'sše.

Vasttōōzzlaž da eettlānji keäll'jeei sää'm-maatkčummuž ouddsen tuejjummuš da ou'dde pohhtmōš āālg vuādđōōvvād sää'mōutstōōzz priimmām vuāinlma sää'mkulttuur ōlmmvuōđāst. Ee'kkloo'jji āāi'j sää'mkulttuur ouddsen tuejjummšest da ou'dde pohhtmōōžžāst očndōōttām vaiggādvuōđid le'be sää'mvuōđ āu'kķenōō'nni maatkčummuž ou'dde pu'httem vāāgglaž "sää'm" representaatioid vuāitt juāggtoōllād viid vā'lddkategoriaa'je:

1. kulttuurlaš identite'ttsuālōs
2. kulttuurlaš vuāmstōōllmōš
3. ho'hssjum ā'rbbvuōđ
4. lai'nn'jum ā'rbbvuōđ
5. stereotypia, eksotisā'sttem, zooifikaatio, primitivisā'sttem

Kulttuurlaš identite'ttsuālōōžžāst lij kōōččmōš vue'jjest, ko'st čuājtōōđāt lāā'vtāā nu'bben ooumžen da/le'be nuu'bb meer oudstee'jen. Te'l mie'rren lij čā'jjā'tted kuālmad vue'sspeā'l āā'nee'l ouddmiārkkān nuu'bb meer jeärtōōlli teāđ da/le'be symbol da tōnnalla šōōddtet occaz šuurab hāāit tōid, koid teāt kuāsk le'be koid ōnnum symbol kooll. Ouddmiārkkān lij maatkčemsue' rj toi'mmjeei čuājtōōttmōš sä'mmli'žžen jiōččveārlāž ōhttvuōđtāā sää'mōutstō'sse da/le'be sää'mōutstōōzz priimmāmtāā. Kōōččāt, što sää'm jiōglvaž ā'rbbvuō'tte vuādđōōvvi le'be sää'mvuō'tte čuā'jteei ā'rbbvuō'tte vuādđōōvvi šamanism da/le'be šamaanān čuājtōōttmōš jiōččveārlāž ōhttvuōđtāā sää'mōutstō'sse da/le'be sää'mōutstōōzz priimmāmtāā āā'nned sij kulttuurāā'rb ko'lle kulttuurlaš identite'ttsuālōōžž sizz.

Kulttuurlaš vuāmstōōllmōš tuejjad veār sä'mmlai kulttuurjiōččvaaldāšm le'be sä'mmlai vuādđlāāgglaž vuōiggādvuōđ mie'rreed jijjāz kulttuurāst da tōn āā'nmemest vuāstta. Kulttuurlaš vuāmstōōllmōōžžin juu'rdet nākam tāāim, ko'st āu'kķen āā'net elemee'ntid nuu'bb kulttuurāst, kāā'tt ij kuul ōō'nni jijjās kulttuure, da āu'kķenāānmōš šādd ōnnum kulttuur vuāmstee'ji miāsttmōōžžtāā. Kulttuurlaš vuāmstōōllmōōžžāst lij kōōččmōš uu'ccbōs da jāānbōs joouki kōskksaž vā'lddrajjsin. Lāā'vte'mes āu'kķenāānmōōžž lāā'ssen kulttuur vuāmstōōllmōōžž tuejjad pāā'mhallšen tōt, što nuu'bb kulttuur elemee'ntid āu'kķen ōō'nni ooumaž ij fi'tte da/le'be āā'n āārvast kōōččmōōžžāst āārrai, āu'kķenāānmōōžž obje'ktten joudām kulttuur da/le'be āu'kķen ōnnum elemee'nti veiddsab kulttuurlaš miārktōōzz le'be saagg. Tān ōhttvuōđāst kulttuurlaš vuāmstōōllmōōžžin čuā'jtet tōid sää'mkulttuur elemee'ntid, koid leāt ju'n kuu'kķab āāi'j āānnam kaauplānji āu'kķen maatkčummuž ouddsen tuejjummšest le'be ou'dde pohhtmōōžžāst. Tāujja maatkčummušest ōnnum sää'mkulttuur symbol lie sä'mmlaid samai vāāžnai da tōid ōhttne māāng kulttuurlaš miārktōōzz da saagg, koin kulttuur toobđkani ooummust ij vuei'tlvānji leäkku činglab fi'ttjōs. Činglab kulttuurlaš miārktōōzz fi'ttjete'mesvuōtt veekk kulttuur puāsttadāānmōōžžid da vuei'tlvānji vāāggli'žžen mottjam kulttuurlaš informaatio liävtummša. Tie'dte'mesvuōtt ij jaukkād kulttuur āālgpeällsaž ōō'nni vasttōōzz, pe'ce čuā'jat jeā'nben perstete'mesvuōđ da/le'be āārvast āānmōōžž vāā'n āu'kķen ōnnum kulttuur āra. Kōōččāt, što kulttuurlaš vuāmstōōllmō'sše kooll jeā'rbi mie'ldd sää'm jiōglvaž ā'rbbvuō'tte kuulli ruumb pannāāššlāž āānmōš maatkčummšest.

Kulttuurlaš vuāmstōōllmōōžž obje'ktten lie tāujja joudām še sää'mpihttāz tōin tuejjuum sää'mpihttsi nallšem kopioi hāā'mest. Sää'mpihttāz lie miārkteei eetnlažvuōđ miārķ, kook kuāsttje da koid āā'net

õlmeed joouk le'be õõut oummu kulttuurlaš identitee'tt ooumažjoouki vuârrvaiktõõzzâst. Sää'mpihttâz lie vuâstai jäänmõsân tobddum da jäänmõsân kuâsttjeei vue'ss sää'mkulttuurâst, leâša pihttsid da sää'm kiõtt-tuõjju õhttnee'i symbolikk pääcc aalgpeällsaž ooumže toobdkani. Sää'mpihttsi âannmõõžžâst lie kee'rjtečkani vuâkkõõzz, koid sää'mmla jää'kkte. Tãn sää'm ä'rbbvuõđ meâldlânji vuõiggâdvuõtt sää'mpihttsi âânma lij čõnnsest oummu sää'm alggviârru. Tãn ä'rbbvuõđâst vuei'tet õutstõõzz tu'mmstõõgggin čõrsted, ouddmiârkkân mâtam äärvast õnnum ooumže vuei'tet u'vdded skîâņkkân sää'mpihttsid le'be sää'mmla lâä'dd pie'llkuei'mm vuaitt ââ'nned sää'mpihttsid. Vuâlgsââ'jjen õõlgci kuuitâg lee'd, što sää'mpihttâz lie sää'mmla tuejjeem, da tõk lie sää'mmlai teävõõttâmkkoodid jää'kktee'l teâvtum da tõid ââ'net ciist uu'dee'l.²⁰ Sää'mvuõđ äü'kkẽõõ'nni maatkčumšest sää'mpihttsi âânem ij leäkku priimmâmnalla.

Sää'mkulttuur symbolid da/le'be tõn elemee'ntid ââ'net o'dđest di o'dđest õlmm sää'msymboli nallšem suei'mkrâsttmõššân da/le'be tõid jeužžai jeužžmõššân, da te'l kulttuur vuâmmstõõllmõõžž vuei'tet lookkâd še ho'hssjum ä'rbbvuõđi kategoriaa'je.

Ho'hssjum ä'rbbvuõđin čuä'jtet "ä'rbbvuõđid", kook lie ho'hssjum da/le'be koon-ne tiõttum meä'r vääras oou'duum. Ho'hssjum ä'rbbvuõđid põõrgât čõõnnâd tuâl'jõžäigga nu'tt, što tõk vaaikte ra'vvjeei nalla juätkkjemvuõ'tte historiallaš mõõnnâmaai'jin. "Ä'rbbvuõđ" â'tte kuâsttje le'be tõid ååsktõõlât vuä'mm ä'rbbvuõttân, leâša tõk lie täujja alggveäraz peä'lnn miâlggâd ođđ da ho'hssjum ä'rbbvuõđ.²¹ Sää'mvuõđ äü'kkẽõõ'nni maatkčumšest leät šõddääm aunnsallaš da/le'be aunnsâ'ttem ho'hssjum "kulttuurää'rb", koon leät kaauplânji äü'kkääm perstekani sää'mmlai õlmm kulttuurâst da/le'be kuulčkani da/le'be perstekani sää'mmlai vuäinlmest ää'sšest. Õhtt hue'nmõs ouddmiârkin lij Lapin kaste -nõõmin koččum ooudas, kää'tt lij pottsânji maatkčummuž vääras tuejjuum ho'hssjum ä'rbbvuõtt, mâ'st ij leäkku tuõttvuõttvuâđđ sää'mkulttuurâst, da kää'tt čuä'jat sää'mmlaid samai hue'nes čuõvâst sähssas da primitiivlaž ooumžen. Lapin kaste -ouddaz lââ'ssen ho'hssjum ä'rbbvuõđi kategoriaa'je looggât še jee'res kulttuur straammi jeužžmõõžžid, mâ'te ouddmiârkkân hä'lbbpuu't'temjânmin tuejjuum "kiõtt-tuâjaid", koid markknââ'stet sää'mkiõtt-tuâjjan di maatkčemsue'rj vääras tuejstum mainnsid, koid säärnat vuâđđõõvvâd sää'mkulttuure, juõiggjeužžmõõžžid di sää'mmlai da/le'be sää'mvuõđ õhttummuž maainâsmaai'lme mâ'te ouddmiârkkân rosttovkällsa.

Lai'nn'jum ä'rbbvuõđ ko'lle jäänaš seämma kategoriaa'je ko ho'hssjum ä'rbbvuõđ tõn diõtt, ko tõk jie leäkku vue'ssen tõn kulttuurâst, koozz säärnat, što tõk ko'lle. Jeärtõs ho'hssjum ä'rbbvuõđid lij tõt, što lai'nn'jum ä'rbbvuõđ lie koon-ne nuu'bb kulttuure da/le'be voudda toobdâs ä'rbbvuõđ. Nuu'bbi saa'nivui'm lai'nn'jum ä'rbbvuõđid leät vâlddam nuu'bb kulttuurâst da tõid leät pohttam vue'ssen jâkk kulttuurkue'stlma. Ouddmiârkkân maatkčemsue'rğğ lij nääi't täimmam. Lai'nn'jum ä'rbbvuõđ kiõččât ho'hssjum ä'rbbvuõttân, jõs tõn čä'jjââ'ttee'l kääččat alggveärli'žžen vuu'dest, koozz tõt ij ä'rbbvuõđ mie'ldd kuul. Samai pää'mhallšen lai'nn'jum ä'rbbvuõtt šâdd te'l, ko tõt lij ristreeidast koon-ne alggveärlaš da õlmm voudda kuulli ä'rbbvuõđin. Samai pää'mhallaš da kulttuurlânji keäll'jete'mes lai'nn'jum ä'rbbvuõđâst vuei'tet peäggted ouddmiârkkân piännairäiddtoi'mmjummuž, kää'tt jeä'rben tiõttum vuu'din lij kõrr ristreeidast sää'mkulttuur õhttân keä'dğğjue'lğğen toi'mmjeei puäz3hââidain šõddee'l vuõigg da/le'be pannvuõigg skääđ ä'rbbvuõđlaž jie'llemvuâkka. Nu'bben ouddmiârkkân lai'nn'jum ä'rbbvuõđin vuei'tet peäggted iglun koččum maatkčummuž rajlmid. Nu'bbin kulttuurin lai'nn'jum ä'rbbvuõđi sââ'jest tuärjee'l pääiklaž maatkčummuž "viälttkoortid" le'be õlmm kulttuur di maatkčummuž eettlaž da jeä'rben kulttuurlaš keäll'jemvuõđ vuaitče maatkčemsue'rj toi'mmjeei kaggâd ou'dde maatkčummuž ouddsen tuejjumšest, ou'dde pohttmõõžžâst di

²⁰ Sää'mte'ğğ (2010), *Saamelaiskäräjien lausunto saamenpuvun käyttämisestä*, 1.3.2010, Dnro126/D.a.9/2010

²¹ Hobsbawm (1983), 'Introduction: Inventing Traditions'

markknâ'sttmest pääiklaž elemee'ntid. Kulttuurilânji ķeáll'jeei vaajtõsmäinnan vueil'tet äâ'ned ouddmiärkkân muõrast tuejjuum kuuskõõzzi ķiõččâm vueil'tivõ'stti kâvvaz, kuä'd le'be lâu'ņkuä'd nallšem raajâlm, kââ'tt jeežž ä'rbvuõđlaž raajjâmtyyl da eštt pue'rben sää'm kulttuurkue'stlma. Lai'nn'jum da ho'hssjum ä'rbvuõđ sä'tte šõddeed maatkčummuž homogeeni'žžen šõddmõõžž, da te'l aarklaž vuu'd maatkčemkue'stelm ä'lğğe kuâsttjed seämmanallše'mmen vooudlaž alggveärlaž kulttuurâst da tõn ree'ğğesvuõđ mäānghämmsažvuõđâst huõlķani da joba vueil'tivânji mott vaaruâlžen alggveärlaž kulttuur jie'llemviõkksažvuõđ. Lopp-puäđõssân lij maatkčee'jid uvddum kulttuurlaž seäggtoš. Tät lij kõrr risttreeidast tõin vuäđđjurddjin, što maatkčummšest õõlgče lee'd positiivla vaaiktõõžž sää'mõutstõõžž da sää'mkulttuur jie'llemviõkksažvuõ'tte, tõ'st uvddum tuõttvuõđmeâldlaž ko'vee da sää'mkulttuur tuärjummša maatkčummuž veäķka.

Stereotypia lij põõšši, õõutpeällsaž, veeiduum da õõutķeärddsi'žžen tuejjuum, mäāng vuāra negatiivlaž da leeigtõllum äskkmõš tiõttum nuu'bb ooumažjoouk da/le'be õõut oummu aabšum jioččvuõđin kõõččmõõžžâst äārrai joouk oudstee'jen. Stereotypiai äānmoš lij nää'll, koin tuejjeet õõutķeärddsi'žžen sosiaal'laž maai'lm tõn diõtt, ko tõi veäķka vuõigõõlât moo'ķķid da ķee'zset fi'ttjõõžž jee'res oummi. Stereotypia tuärjje da tuejje moččubun stereotypia šõddei joouk jioččvuõđid da occnjâšše nuu'bb, stereotypplaž kovvõõžž obje'ktten le'ddi joouk aabšum jiijjâsnallšemvuõđid. Sää'mvuõđ äü'ķķenõõ'nni maatkčummšest kõskksaž stereotypiaid ko'le sää'mpihttsid jeežžai jeežžmõõžž di ä'rbvuõđlaž sää'm raajâlm. Jeežžum sää'mpihttsi ku'ķes äānmoš sää'mvuõđ äü'ķķenõõ'nni maatkčummšest lij mottam sää'mpihttsid sää'm-maatkčummuž synonymmân le'be vuäđdrekvissitân nu'tt, što maatkčemouddaz jeät vie'ltkani ķiõččlõsttu sää'm maatkčemouddsen, jõs tõ'st ij leäķku sää'mpihttsid õõ'nni ooumaž mie'ldd. Lâā'ssen maatkčummšest ho'hssjum ä'rbvuõđin, mâ'te Lapin kaste -ouddsest, åālgpeällsa lie pohttam ou'dde vännšeei da vueil'lärvsaž koov sä'mmlain ķiõpp-, sähss da neei'bin heillai õõutķeärddsaž alggaassjen. Näkam kovv sä'mmlain lij nu'tt neeu'rteei ko še ķee'les, ko tõt poht ou'dde "sää'mvuõđ" sää'mkulttuure jâķķ hää'mest.

Eksotisâ'sttem pääi'ķ oummid, tä'vvrid da/le'be paai'ķid puu'tet ou'dde jâkksen, miõl ķie'ssjen da/le'be romantisõsttum. Eksoottli'žžen kovvuum päi'ķķ ooudast nuu'bbnallšemvuõđ le'be jârran "mee'st" da meärtõõlât ti'nt-aa jee'resnallše'mmen le'be "normaalâst" järnee'jen. Eksotiikk da jâākasvuõđ le'be nuu'bbnallšemvuõđ ooccmõš lij leāmmaž maatkčummuž motiivân ju'n ee'ķķčuõ'di äāi'j.²² Åālgpeällsai šõddeem sää'mkovv maatkčummšest vuäđđâāv nuu'bbnallšemvuõ'tte le'be eksoottlaž jee'resnallšemvuõ'tte kookksaž jeällsõõ'jeesvui'm da eunnas sää'mpihttseesvui'm, mõõn maatkčem-markknâ'sttmest õnnum tee'rm "maaglažvuõtt" da "myyttlažvuõtt" teädee da ra'vvje.

Zooifikaatio miärkkšâāv ou'dde pu'httemnääl, mâ'st jeä'rben alggmeerõutstõõžžid da tõi vuāzzlaid tuejjeet aunnsallaž maatkčemvueil'nmen da si'jjid äā'net mâ'te sij le'čče vueil'ssen luätppirrõ'sse kuulli miõl ķie'ssi vueil'nlin.²³ Lää'ddjânnmest maatkčemsue'rjest miõllkovv sää'mvuõđâst ohjjâāv ravvsânji sää'mpihttsid. Sää'mpihttsid teävõõttâm oummid šiõhtlõõđât mäāng vuāra "čuä'jtemkäu'nnen" le'be persoonte'mes obje'ktten. Tä'st šâdd vaiggâdvuõtt jeä'rben te'l, ko kõõččmõš lij maatkčummuž åālgpeällsaž privatt oummi. Sä'mmlaid da/le'be sää'mkulttuur äā'net maatkčummšest täujja še passiivlaž rekvisitân, pääiklažeu'nnen le'be eksoottlaž da primitiivlaž obje'ktten ratkum kulttuurlaž kontee'kstest.

²² Saarinen (1999:81)

²³ Mowforth & Munt (2016:264)

Maatkčummuž markkná'sttmest, saaggtummšest, ouddsen tuejjummšest da ou'dde pohttmööžžâst **primitivisâ'sttem** teäddad da seämmast ra'vvai mõõnnâmäigga čõnnum jie'llem-maall meâldlaž miõllkoov alggmeerast. Nuu'bbi saa'nivui'm primitivisâ'sttem tuärjjad museõsttum, mottjekani da mõõnnâmäigga årstam koov sää'mõutstõõžžâst, koozz mode'rnn jie'llem ij leäkku veâl vuállam da/le'be koon čuõvtõs ij leäkku veâl pe'llstam. Primitivisâ'sttmin šõddeet koov "kuõsktečani" da tí'nt-aa "õlmm" meerast le'be luättmeerast (lääddas "jaloista villeistä")²⁴, kää'tt lij paa33tõs mõõnnâm äi'gğpõõ'jin. Sää'm jiõglvaž ä'rbbvuõđ da myyttlaž mõõnnâmäai'j teäddeem maatkčummšest primitivisâ'stt sä'mmlaid, tuärjjad da ra'vvai puästnallšem stereotypiaid da vâagglaž representaatioid, koid ij kaunnu vaast änn'jõžääi'j tuõttvuõđâst. Primitivisâ'sttem ij uu'd maatkčummšest ou'dde puhttum sää'mvuõ'tte vuei'ttemvuõđ lee'd vue'ssen tän peei'v jie'lli da dynaamlaž kulttuurâst, pe'ce tõn pääi'k sä'mmlain uvddum kovv lokkad sí'jjid myystlaž mõõnnâmäigga.

Jeä'rben alggmeermaatkčummšest pâjjnee stereotypisâ'sttem, eksotisâ'sttem, zooifikaatio di primitivisâ'sttem tuärjje äälgpeällsai šõddeem koov sä'mmlain, kää'tt ij va'stted tän peei'v tuõttvuõđ ij-ga sä'mmlai jiijjâz vuäinalm meersteez le'be õutstõõžžsteez.

Sää'mkulttuur da tõn symbol da/le'be tõiđ čuä'jteei elemee'nt ko'lle sää'mõutstõõžž jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõđ pirrsa. Jõs sää'mvuõđ le'be sää'mkulttuur elemee'ntid haa'leet pu'htted ou'dde maatkčummšest, ä'lğge tõn ää'nma lee'd čiõlğg vuâđ da sää'mõutstõõžž miâsttmõš.

Vâagglaž sää'mkoov ou'dde pohttmööžž lââ'ssen sä'mmlai dommvuu'dest očndâ'tte še jee'res sää'mkulttuu're häätla maatkčemtâaim. Sää'm puä33hâidd lij jouddâm čõõđ ääi'j u'vdded jie'llemsâ'jes keâšt'tee'l jee'res mäddâänmõõžžin. Piännairäiddtoi'mmjummuš lij nuu'bb kulttuurâst lai'nn'jum ä'rbbvuõtt, koon maatkčemsue'rğğ lij ištääm maatkčemkue'stlma 1980-lâaggast. Sää'm puä33hâiid kiõččâmkuu'lmest piännairäiddtoi'mmjummuž looggât **kulttuurânji samai häätlaž jâkkšlaajân**, kää'tt šõddad ekolooglaž, tällõõzlaž, tiõrvâsvuõđlaž di sosiaal'laž häätid jeä'rben tâ'vv luõttu alggveärl'ižžen kuulli ä'rbbvuõđlaž jie'llemvuâkka.²⁵

Kaauplaž piännairäidai lââ'ssen puä33hoiddu šâ'dde vuõigg da/le'be pannvuõigg tällõõzlaž di puõccui pue'rrvâajjmõ'sše ohjjõõvvi skääđ jeä'rbi mie'ldd jiõččtâimm-maatkčee'ji pãđpie'nnin. Pãđpie'nni di luõvâs piâssâm räiddpie'nni šõddeem skääđ vaajtâ've puõccui suõ'rğgtummšest tõi keâškkmõ'sše le'be kãddmõ'sše. Täi samai tuõttšõs skääđai lââ'ssen lâsnee tre'ndden lie leämmaž jiõččtâimm-mie'cstummuž staarjõotti maatkčeei mie'cstemiänn'jeezvui'm. Mõõnni ii'jji sä'mmlai dommvuu'dest lij leämmaž vuei'nnemnalla muuttâs, koon mie'ldd vuu'd sõrvmie'cstummša lie puättam tiâddi älggpäi'kk-kãddnii'kki ä'rnn. Tät lij lââ'zztam sõrvmie'cstummuž puä33hoiddu šõddeem vaiggâdvuõđid jeä'rbi mie'ldd nu'tt, što jee'resâ'rnn, jeä'rben Saujj-Lää'ddjânnam vuu'dest puhttum sõrvpie'ne jie leäkku harjnam puõccuid da tõk vuejteškuä'tte hie'lkelđ seämma vuu'dest palggi puõccuid, mii šõddad häät. Nuu'bb peä'lnn älggpäi'kk-koo'ddin pue'tti mie'cstem-maatkčee'jin jie täujja leäkku ri'jttjeei teâđ vuu'd puä33hâaidast da tõ'st, mä'htt mie'cstummuž õhttvuõđâst puä33hâiid õõlgči vä'ldded lokku. Tän diõtt le'čči vääžnai, što voouđlânji sõrvsee'llemloo'vid vuäitčeš vä'ldded tää'rktei meärrõõžžid puä33hâiid lokku välddmõõžžâst, što mie'cstummšest jie šõõddče puä33hoiddu taarbte'mes häät, koid vuäitčeš lää'ppmeärrõõžživui'm cõggâd

²⁴ kiõčč čiõlgtõõžž *terminologia*-meâlddõsteättõõžžâst pääi'kest *noble savage*

²⁵ <http://www.vieraslajit.fi/fi/node/21>

le'be hääitaid kie'ppeed.²⁶ Sä'mmlai dommvuu'dest sörvvjie'll'ji mie'cstumšest õnnum vuejteei piänn'jid õõlgci pu'htted priimmâmnalla paalgâskâdda tøn tuõttâm diõtt, što pie'nne jie vuejat puõccuid.²⁷

Tøn sâjja, što aktiivlânji jue'tkct da/le'be tuârjjeet sää'mvuõđ au'kķkenõõ'nni maatkćummuž le'be jee'res sää'mkulttuu're hääitlaž maatkćemtâaimaid, õõlgče maatkćemsue'rğğ di sä'mmlai dommvoudda pue'tti maatkćeei sa'tssjed pâ'jjenpeäggum vaiggâdvuõđi lokku vâlddmõ'sše da teevmõ'sše. Tãn vuei'tet čõõđ viikkâd toi'mmjee'l õhttsažtuâjast Sää'mtii'ğğin le'be Sää'mtee'ğğ nõõmtem toi'mmjee'jivui'm di vasttõõzzlânji da eettlânji keáll'jeei naa'lin toi'mmjeei sää'm maatkćemkääzzkõspõõrgâsnii'kķivui'm da - puu't'tee'jivui'm, ko sää'mvuõđ da/le'be sää'mkulttuur haa'leet tuejjeed ouddsen da/le'be pu'htted ou'dde maatkćummšest.

Vuõss-sâjjsa täävtõsjoouk: puk toi'mmjeei maatkćemsue'rjest Visit Finlaandâst takai maatkćempõõrgâsneka, sä'mmlai dommvoudda pue'tti maatkćeei, Meä'cchalltõs, paalgâskââ'dd

TOI'MMJEMVUÂĐDJUURD 5: SÄÄ'M-MAATKĆUMMUŽ POSITIIVLA VAAIKTÕÖZZ SÄÄ'MNAROO'DE, SIJ KULTTUU'RE DI PIRRÕ'SSE

Sää'm-maatkćummuš âlgg pukin oćndõõttâmhaa'mines da tâaimaines tuârjjeed luâđlaž sää'mkulttuur jie'llemviõkksažvuõđ seillmõõžž, ouddnummuž da serddmõõžž puõlvvõõggâst nobba sää'mõutstõõzz jiijjâz mäinaivui'm da jiijjâs maai'lmkoov meâdlânji.

Maatkćummuš ij leäkku keáll'jeei ouddâl ko ekolooglaž keáll'jemvuõđ lââ'ssen vää'ldet obbvâlddsânji lokku maatkćummuž sosiaal'laž da kulttuurlaž di tällõõzzlaž vuâlladvuõđid da tõi vaaiktõõzzid. Keáll'jeei maatkćummuš âlgg tä'kķeed vuõss-sâjjsânji sää'mõutstõõzz, sää'mkulttuur di sää'mjie'llemvuõ'jji leäša še maatkćee'ji taarbid stanee'l še pue'tti puõlvvõõggid seâmma vuei'ttemvuõđid.

Kulttuurlânji keáll'jeei maatkćummuš vâldd lokku da stâän pääiklaž kulttuurää'rb suõjjlummuž da kâadmõõžž. Maatkćemjie'llemvue'kķ ij vuäžž šõddeed tääimeesvui'm kulttuurää'rb vaarvuâllsi'žžen šõddmõõžž le'be läppjummuž. Alggmeermaatkćummšest kulttuurlaž keáll'jemvuõđ vuõss-sâjjsaž vuâlggsââ'jjen lij kõõčcmõõžžâst âârrai kulttuur vaaldšeeiõutstõõzz priimmâm di vuei'ttemvuõtt kontrollâ'stted tøn nää'l, mä'htt sij kulttuur tuejjeet ouddsen da/le'be puu'tet ou'dde. Pääiklaž sää'mkulttuur ciistâst âânnmõš da õlmmvuõtt kulttuur au'kķummšest ko'le kõskksaž vue'ssen kulttuurlânji keáll'jeei sää'm-maatkćummuš. Kulttuurlânji keáll'jeei maatkćummuš vuei'tlvâstt še maatkćempääi'k sää'mõutstõõzz harjjted da se'rdded kulttuurâs nu'tt aargâst ko še prää'znķest maatkćummšest da/le'be maatkćee'jin šõddi occaz šuurab hääitaitää le'be muttsitää kulttuurlaž naa'lid le'be vuõ'jjid. Toi'mmjeei, kââ'tt va'sttad sää'mkulttuur ouddsen tuejjummšest da/le'be ou'dde pohhtmõõžžâst, âlgg pue'tted sää'mõutstõõzz se'st. Sää'mvuõ'tte vuâđđõõvvi maatkćummuž kulttuurlaž keáll'jemvuõđ kõskksa jiõččvuõđ lie õlmmvuõtt da pääiklaž sää'm ä'rbvuõđid, naa'lid di ânn'jõžâigga vuâđđõõvvi sää'mkulttuur vasttõõzzlaž da keáll'jeei ouddsen tuejjummuš da/le'be ou'dde pohhtmõš.

Sosiaal'laž keáll'jemvuõđ vuei'tet meärtõõllâd nu'tt pääiklaž oummi ko še maatkćeei ķiõččâmkuu'lmest. Što maatkćummuš le'čci sosiaal'lânji keáll'jeei pääiklaž sää'mnarood ķiõččâmkuu'lmest, âlgg

²⁶ Sää'mte'ğğ (2018), *Saamelaiskäräjien lausunto maa- ja metsätalousministeriön esityksestä metsästysasetuksen muutokseksi*, 9.4.2018, Dnro: 197/D.a.2/2018

²⁷ Sää'mte'ğğ (2017), *Saamelaiskäräjien lausunto luonnoksesta valtioneuvoston asetukseksi metsästyslaissa säädetyistä ilmoitusmenettelyistä sekä metsästysasetuksen muuttamisesta (1164/01.02/2017)*, 17.7.2017, Dnro 347/D.a.2/2017

maatkcemjie'llemvue'kk vä'ldded lokku pääiklaž oumni taarbid di maatkcummuž da tō'st šōddi muttsi vaaiktōōzzid sij a'rgge da jie'llemtässa. Maatkcummuš ālgg lee'd vaaldsemnalla da tō'st ā'lgge lee'd čiolgg raaj, koid jää'kket. Sosiaal'lānji keāl'jeei maatkcummšest pue'tti āu'kk ālgg juākkjōōvvād nu'tt veiddsānji ko vuei'tlvaž pääiklaž oumni kōōskāst ouddmiārkkān pääiklaž infrastruktuur da kääzkkōōzzi puārnummuž mie'ldd. Maatkcummušest šōddi sää'mōutstō'sse ohjjōōvvi negatiivla vaaiktōōzz ā'lgge še lee'd nu'tt vānnaz ko vuei'tlvaž. Tää'rkes sosiaal'laž keāl'jemvuōđ vue'ssen lie sää'mōutstōōzz vuāssāttmōš da jiijās jie'llempirrō'sse plaanuum maatkcummuš vaaiktemvuei'ttemvuōđ. Maatkcemsue'rj da/le'be maatkee'ji luāttresuursi āu'kkummuš ij vuāžž hue'need ā'rbbvuōđlaž jie'llemvuō'jji ni sää'mnarood vuei'ttemvuōđid āā'nned vuu'd luāttvāraid.

Ekolooglaž keāl'jemvuōtt lij ōht maatkcummuš ōhtteei keāl'jeei ouddnummuž vuāđđkie'djin jeā'rben te'l, ko maatkcummuš vuāđđāāv ravvsānji luōttu da luāttvārai āu'kkummuš. Ekolooglānji keāl'jeei maatkcummušest luōttu vuāđđōōvvi maatkcemkääzkkōōzzi puu'ttummuš ālgg šōddād pirrōsci'stjeei naa'lin, seeiltee'l luāđ mānghāmsažvuōđ nu'tt minimaal'laž negatiivlaž maatkcummušest šōddi vaaiktōōzzi- le'be muttsivui'm ko vuei'tlvaž.

Sää'm āarvai, juurdcemnaa'li da ā'rbbvuōđlaž jie'llemnāā'l mie'ldd luāđ ālgg seeilted da āā'nned nu'tt, što tōt jeā'lat oummid uu'dee'l pi'rggummuž. Sā'mmla jie leāku pōrggām mu'tted luāđ pe'ce sij lie šiōttlōōvvām tōōzz. Sā'mmlai ā'rbbvuōđlaž jie'llemvuō'jjid mā'te puāžžhāāid, kue'llšeellmōōžž da mie'cstummuž harjttummša di luāttouddsi noorummuš da kōōtt-tuājai tuejjummša vuāđđōōvvi jie'llemnāā'll lij pāi leāmmaž čōnnum veiddsōs ā'rbbvuōttvuu'di āānmō'sše keāl'jeei naa'lin. Sā'mmlaid da sij ā'rbbvuōđlaž jie'llemvuō'jji harjttummša jie'llem-māinn lij leāmmaž čōōđ aai'ji luāđ keāl'jeei āānmōš. Luātt da mādd lie leāmmaž sā'mmlai jeā'lteei.²⁸

Māddāānmōōžž da luāttvārai āu'kkummuž kuōskki čāuddmōōžžin ālgg oudpeā'lnn cōggād da māāimōš kiōđāst minimā'stted hāāitlaž pirrōsvaaiktōōzzid da kiōldlaž vaaiktōōzzid sā'mmlai ā'rbbvuōđlaž jie'llemvuō'jji harjttummša.²⁹ Što luāttresuursid āu'kkeei maatkcummuš tuārje'či sää'mkulttuur jie'llemviōkksažvuōđ seillmōōžž, ōōlgči sää'mōutstōōzzāst lee'd vuei'ttemvuōtt vaaikted sā'mmlai dommvoudda ohjjōōvvi luāttmaatkcummuž vasttōōzzlažvuō'tte da eettlaž keāl'jemvuō'tte ouddmiārkkān vāā'ldēē'l lokku sā'mmlai ā'rbbvuōđlaž teāđ, luāđ tobddmōōžž da fi'ttjōōzz di vooudlaž tobddmōōžž.³⁰ Jōnn da/le'be vaaldšeāni maatkeeimeār sā'tte joba hiāvted luāttpāāi'k, jeā'rben jōs maatkee'ji luātt- da kulttuurfi'ttōōzz di aarktlaž āārmōōžžid ōhtteei pi'rggeem- da toi'mmjem-maall jārrne jānnaī sāā'm luātt- da kulttuurfi'ttōōzzin di toi'mmjem-maallin.

Vaarčōsvuōttvuāđđjurddi jāā'kkummuš lij tarbb, ko āimmōsmuttāz vaaiktōōzzid sāā'mvuu'di luōttu da ā'rbbvuōđlaž sāā'mjie'llemvuō'jjid lij vaiggād oudlkā'stted. Ouddmiārkkān muōtti meār lāssnummuš da muōttpāā'j koknummuš lāā'zste maatkcummuž šōddeem hāāitlaž vaaiktōōzzid puāžžhoiddu kiiđ kue'ddempoodd da tōt vue'zzstes vaigsmātt ā'rbbvuōđlaž puāžžhāāid harjttummuž.³¹ Tōn diōtt maatkee'jid jurddum kō'll'jeeisaaggummuž da -vuā'pstummuž tarbb lij jeā'rben akuuttlaž, što vuāitčeš oudpeā'lnn cōggād vuei'tlvānji šōddi teevkāni skāāđ, kāā'tt sātt ohjjōōvvād sāā'mkulttuur da tā'vv rāā'žzes luāđ lāā'ssen

²⁸ Sāā'mte'gg (2006), *Sā'mmlai keāl'jeei ouddnummuž programm 2006*

²⁹ Sāā'mte'gg (2006), *Sā'mmlai keāl'jeei ouddnummuž programm 2006*

³⁰ Pirrōsministeria (2003:99)

³¹ Sāā'mte'gg (2006), *Sā'mmlai keāl'jeei ouddnummuž programm 2006*

še maatkčee'jid te'l, ko see'st ij leäkku taarbšum tuäggažteätt da/le'be teätt-täidd aarktlaž åårmmõõžžin da jie'lli sää'm kulttuurpirrõõžžast.

Tällõõžžlaž keäll'jemvuõtt teaddai pääiklažtäalai tuärjjummša õutstõs- da individuaaltää'zzest. Tällõõžžlaž keäll'jemvuõđ vuâlggsââ'jjen lij maatkčempuåttji nu'tt jõnn vue'zz kuâđđjummuš voudda ko vuei'tlvaž. Tån vuei'tet viikkâd čõõđ sää'mnaroo'de reâug uu'dee'l di pääiklaž põõrgâstoi'mmjummšin. Tällõõžžlaž keäll'jemvuõ'tte ko'lle ouddmiârkkân â'lddporrmõõžž siâssmõš di sää'mouddsi, mâ'te õlmm ķiõtt-tuâjai da pääiklaž sää'mkääžkõõžzi âânmmõš. Tällõõžžlaž keäll'jemvuõđ täävtõssân lij maatkčemjie'llemvue'jj integrõõvmmõš sää'mõutstõ'sse nu'tt, što tõ'st pue'tti tällõõžžlaž ä'u'ķķ juâkkjõõvõči nu'tt veiddsânji voudda ko vuei'tlvaž. Lij samai vääžnai, što obnes maatkčummuž åålgpeä'lnn le'ddi sää'mõutstõs ķiõččlâstt še maatkčummuž positiivlaž da õutstõõžž ääukteei tåimman di viõkkväärran.

Maatkčummuž pâstlvažvuõđin čuä'jtet maatkčee'ji da maatkčemtåaimai maksimaal'laž meärra, mõõn tiõttum vu'vdd da/le'be õutstõs tiõttum ääi'jpoodd pâstt õhttân vuâra vuâsttavä'ldded tõntää, što tä'st šâdd vännaz šuurab skääđđ fyyslaž, sosiaal'laž, kulttuurlaž le'be tällõõžžlaž pirrõ'sse le'be što maatkčee'ji ä'sšnektååđvažvuõtt njeidd vuâlla primmsallaš raaj. Maatkčummuž pâstlvažvuõđin meä'rtet â'tte maatkčummšest šõddi muttsi raajid, kook lie pääiklânji da äigga čõõnee'l primmsallaž. Nuu'bbi saa'nivui'm ko mõõnât pâstlvažvuõđ raaji pâ'jjel, maatkčummšest šõddâm muttâz pääiklaž sää'mõutstõ'sse, -kulttuu're, pirrõ'sse da/le'be hâ'ddtâssa jie leäkku teänab pääiklânji primmsallaž. Tõn diõtt lij samai vääžnai, što maatkčummuž vaaiktõõžzi ärvvtõõllmõõžž tuejjeet mie'rrkõõški. Ko pâstlvažvuõđ ärvvtõõlât, ålgg pääiklaž sää'mõutstõõžž jiõnn še koll'jed.

Maatkčummuž pâstlvažvuõtt lij pâi čõõnum tiõttum päikka da äigga da tõt jeäll čõõđ ääi'j muttsest di sätt vaajtõõllâd jiânai joba siõm vuu'd se'st. Ko tiõttum vuu'dest vuâlat maatkčummša õhttnee'i pâstlvažvuõđ ra'jje le'be toleranssra'jje, miârkkšââvv tät tõn, što maatkčummuž negatiivlaž vaaiktõõžž lie meä'r peä'lnn mõõnnâm positiivlaž vaaiktõõžzi pâ'jjel. Sää'm-maatkčummšest õõlgče vuõss-sâjjsânji lee'd positiivla vaaiktõõžž nu'tt sää'mõutstõ'sse ko še sää'mkulttuu're da tõn seillmõ'sše, oou'dummuš da serddmõ'sše pue'tti puõlvvõõggid.

Ko maatkčemjie'llemvue'ķķ čõõđ ääi'j veiddan da lâssan di kõ'll'jee'ji meä'r lâssne viõkkšânji, ålgg maatkčummuž pâstlvažvuõ'tte ķiiddted jeä'rab vuâmšummuž. Pääiklaž sää'mnarood jijjâs ärvvtõõllmõš luâttväärees ââ'nnemvuäittmõõžž huân'nnummšest ve'rddee'l maatkčee'ji luâttresuursi ââ'nnma jå'ttlâtt toleranssraajid vuâllmõõžž da/le'be raaji pâ'jjel mõõnnmõõžž. Ko pâstlvažvuõđ ärvvtõõlât da ko pâstlvažvuõđ raajid še fi'ttjet, ålgg vuõss-sâjjsânji staañad kõ'll'jempäi'ķ pääiklaž sää'mnarood pue'rrvââjjam da tååđvažvuõđ³² väjldââ'ttkani vuu'd ķie'ssemviõkksažvuõđ da maatkčummuž "viâlttkoorti" seillmõõžž. Ko maatkčummuž negatiivlaž vaaiktõõžžid ķiõččlââ'stet šuurben ko positiivlaž vaaiktõõžžid, ä'lğge pääiklaž oummi ķiõldlaž tobddmõõžž da fi'ttjõõžž jå'ttlânji šeejšâ'sted maatkčee'jid ohjjõõvvi jålstõõttmõ'sše da tõn pääi'ķ vuõ'i'ğğest maatkčeeitååđvažvuõ'tte. Tån diõtt maatkčummuž pâstlvažvuõđi raaji meä'rmeâldlaž ärvvtõõllmõš di pâstlvažvuõđi raaji pâ'jjel viikkâm mäainai teevvmõš lij nu'tt sää'mõutstõõžž ko še maatkčemsue'rij õhttsaž ouddõs.

Sosiaal'laž pâstlvažvuõđ ärvvtõõlât tån vuä'pstõõžžast sää'mõutstõõžž di sää'mkulttuur seillmõõžž da ouddnummuž ķiõččâmkuu'lmest. Ko ärvvtõõlât sosiaal'laž pâstlvažvuõđ toleranssraajid, ålgg meä'rted maatkčee'ji da maatkčemtåaimai pääiklânji primmsallaš šuurmõs meä'r, kuä'ss tõt ålgg vaaikted rââšseei naa'lin sää'mõutstõõžž identitee'tt tobddja, jie'llemnâlla, sosiaal'laž jålstõõttmõ'sše le'be naa'lid.

³² pääiklaž oummi toleransstää'ss le'be ķiõrddâmvuõtt

Maatkčummuš ij öölg räa'jted sää'moutstööz ouddöözid le'be vuöiggâdvuöðid ij-ga vaaikted negatiivlânji sää'moutstööz kääzkköözzi tässa. Maatkčee'ji kioččâmkuu'lmest še maatkčee'ji mie'rr da maatkčempogrammääzkköözzi meä'r ö'htešioittlösvuött älgg pööššâd primmsallaš tää'zzest maatkčee'ji äššnektääđvažvuöð huänn'nummužtää.³³ Sosiaal'laž pâstlvažvuöð vaajtööllmöš sätt lee'd miälggâd jönn še sää'moutstööz se'st ääre'e'l kïdd jeä'rbi mie'ldd tö'st, lij-a öutstööz vuäzzlaid maatkčummšest vuöigg le'be pannvuöigg äu'kk, möön ku'kken öutstöös le'be tön vuäzzla lie vuâđdkääzkköözzi di tö'st, mä'htt maatkčummuž lâssnem vaaikat ouddmiärkkân öutstööz da/le'be oummi vuâđđstaan tobddja. Kaart'teen sosiaal'laž pâstlvažvuöð älgg ärvstööllâd še vuâđđinfrastruktuur pâstlvažvuöð, ko maatkčeeimeä'r lâssne, nu'tt päaiklânji ko še ääiglânji sesoonji vaajtööllmööžžid lokku vää'ldee'l. Jös kioččläâ'stet, što tiöttum kö'll'jempäikka ohjöövvi maatkčummuš da/le'be maatkčeei nää'ltä'tte päaiklaž oummi vuâđđjie'llem le'be vuâđđtaarbi teäuddjummuž le'be maatkčummuš da/le'be maatkčeei vaaikte negatiivlânji päaiklaž oummi vuâđđstaanvuöð tobddja, älgg vuäka kässjööttâd da pörggâd teevvad tön samai söörgab, što sää'moutstööz, jee'res päaiklažöutstööz le'be maatkčee'ji pue'rrvââjjam ij huänn'ne'če.

Kulttuurilaž pâstlvažvuöð öhtteet määng vuâra sosiaal'laž pâstlvažvuö'tte, kuä'ss mainstet sosiokulttuurilaž pâstlvažvuöðâst. Tän öhttvuöðâst lij kuuitâg vääžnai kiočč'tööllâd kulttuurilaž pâstlvažvuöð jiiijâs fi'ttössân. Maatkčeei da/le'be maatkčemtääim jie öölg vuöi'gğest le'be pannvuöi'gğest mu'tted sää'mkulttuur mä'te ouddmiärkkân kiočč-tuâjaid, äskkmööžžid, ä'rbbvuöðid da/le'be naa'lid. Kioččât, što möönât kulttuurilaž pâstlvažvuöð raaj pâ'jjel, jös sää'm-maatkčummuž ouddsen tuejjummšest da/le'be ou'dde pohttmööžžâst kioččläâ'stet da/le'be tuöðât, što tö'st lij häitt sää'mkulttuur seillmö'sše, ouddnummša da/le'be serddmö'sše pue'tti puölvvööggid. Jös vuei'tet tuöttâd, što maatkčummša öhttnee'i tääim da/le'be maatkčeei kie'ppee vuöi'gğest sää'mkulttuure kuulli öčndööttâmhaa'mid, vuei'net tön kulttuurilaž pâstlvažvuöð raaji pâ'jjel möönmöššân. Ouddmiärkkân tä'st peäggtäâggas sää'mpihttsi äänmööžž: jös ni öhtt oumaž kuâđđ äänkani sää'mpihttsid tön diött, ko ij haa'led šöddâd maatkčee'ji kicstööggu vuâlla da/le'be sniimmâmnulla, kioččât, što leät möönnâm kulttuurilaž pâstlvažvuöð raaj pâ'jjel.

Tiöttum maatkčemvuu'd **ekolooglaž pâstlvažvuöðin** ölmmeet maksimaal'laž maatkčee'ji da/le'be maatkčemtääimai meä'r, koon kööččmööžžâst äärrai vu'vdd keärdd töntää, što pirrööz vee'kk huännan.³⁴ Luâđ pâstlvažvuöð älgg ärvtööllâd vu'vdd- da ee'jjäi'gğmeäldlânji ju'n te'l, ko maatkčemkääzkköözid plaaneet. Ko ärvtööllât ekolooglaž pâstlvažvuö'tte öhttnee'i resuursi äänmööžž, koid taarbšet maatkčemtääimaid, älgg vuöss-sâjjsânji vä'ldded lokku sää'moutstööz jee'res luättresuursi äännemtaarbid mie'ldd looggee'l päaiklaž sää'moutstöözzi äännemvuöiggâdvuöðid da -vuu'did di jee'res ju'n šöddi mädd-da luättväärâi äänmööžž.

Tällöözlaž pâstlvažvuö'tt meärtâill maksimaal'laž maatkčemtääimai da/le'be maatkčee'ji meä'r ouddâl ko päaiklaž oummi jie'llmest puätt čuu't kaallâš jie'lled da/le'be täimmad jiiijâz vuu'dest.

Vuöss-sâjjsa täävtösjouuk: puk toi'mmjeei maatkčemsue'rjest Visit Finlandâst takai maatkčempöörgâsnekka mie'ldd looggee'l sää'm maatkčempöörgâsnii'kkid di Lää'ddjânnam riikk, pukid ve'rggñii'kkid di poliittlaž tu'mmjee'jid

³³ European Commission (2001:14)

³⁴ Tyrväinen Liisa (2017:94)

TOI'MMJEMVUÂÐÐJUURD 6: SÄÄ'M-MAATKČUMMUŽ VASTTÕÖZZLAŽ DA EETTLÂANJI ĶEÄLL'JEEI MARKKNÂ'STEM DA MAATKČEMSAAGGTEM

Jeät vuâittu vue'rded, što maatkčee'jest lij ri'jttjeei kulttuur tobddmõš, što son jeärat õlmm sää'mvuõ'tte da/le'be sää'mkulttuu're vuâđđõõvvi maatkčemouddaz ouddsest, kää'tt ij leäku õlmm. Tãn diõtt vasttõs sää'm-maatkčemouddaz õlmmvuõđâst lij maatkčemsue'rij pukin toi'mmjee'jin.

Sämmlaid da sää'mkulttuu're õhttneeit maatkčem-markknâ'sttmest da -saaggtummšest lij kõrr õõlgtemvuõtt põrggâd tuõttvuõđmeâldlaž teâđ vää'ltummša da liâvtummša. Õlmm sää'm-maatkčemouddaz tuõttvuõđmeâldlaž markknâ'sttem da saaggttem maatkčummšest ou'udad nu'tt sää'mõutstõõzz pue'rrvââjjam ko še kääzkkâstt maatkčeei, kää'tt vuâžž tie'ğģees vastti, ko haa'lad tobdstõõttâd vuõ'i'ğģest õlmm sää'mkulttuu're.

Sää'm-maatkčummuž vasttõõzzlaž da eettlânji ķeäll'jeei markknâ'sttem da saaggttem â'lğģe vuâđđõõvvâd ra'vves vasttõ'sse tõn ää'ššvuâzzlaž sää'mõutstõõzz, sää'msoogg da/le'be siid ârra, koon kulttuur da/le'be ä'rbbvuõđ mie'ldd aazstem vuu'did/ââ'nnevuu'did maatkčemouddsest äu'kkēet da/le'be puu'tet ou'dde.

Kuei'tpeällsaž ciistâst âânnmõ'šše õhttneeit ķiiddâs õhttsažtuâjj maatkčemsue'rij jee'res toi'mmjee'ji da sektori kõõskâst, mâ'st õhttân vue'sspie'llen lij Sää'mte'ğģ, Sää'mtee'ğģ nõõmtem toi'mmjeei da/le'be sää'm maatkčempõõrgâsneķ da/le'be -kääzkkõspuu't'teei, lij samai vääžnai sää'mkulttuur di vuõ'i'ğģest õlmm sää'm-maatkčummuž jie'llemviõkksažvuõđ tuõ'll'jumšest da vasttõõzzlaž maatkčem-markknâ'sttmest da saaggtummšest.

Sää'm-maatkčummuž vasttõõzzlaž da eettlânji ķeäll'jeei maatkčem-markknâ'sttmest da -saaggtummšest õõlgci vuõss-sâjjsânji jää'kkēed Sää'mtee'ğģ snimldõkvuâ'pstõõzz, kää'tt lij õlmstõttum kâlggmannust 2016. Kõõčmõõžžâst âârrai snimldõkvuâ'pstõõzz mie'ldd sää'mvuõđ ou'dde pu'htti snimldõõgg da jee'res markknâ'sttem â'lğģe lee'd lââ'jj da šiõgg nää'l meâldla, veârnai da tuõttvuõđmeâldla.

Tää'rkmõs vuâđđjurddi sämmlaid da sää'mvuõđ čuâ'jteei snimldõõggjin:

1. Jõs snimldõk pohtt ou'dde sämmla, snimldõõggâst âlgg lee'd sämmlaž.
2. Jõs snimldõõggâst oummust lie sää'mpihttâz â'lñn, sää'mpihttsi õõ'nni âlgg lee'd sämmlaž.
3. Jõs snimldõõggâst lie sää'mpihttâz, tõk â'lğģe lee'd õlmm sää'mpihttâz.
4. Jõs snimldõõggâst oummust lie sää'mpihttâz â'lñn, sää'mpihttâz â'lğģe lee'd teâvtum sää'm nää'lvuâkksaž lââ'jj mie'ldd.

Ko puu'tet ou'dde sää'mvuõđ, vuâlggsââ'jjen â'lğģe lee'd veârnaivuõtt da tuõttvuõđmeâldlažvuõtt di šiõgg naa'li lokku vâlddmõš. Ko puu'tet ou'dde sää'mpihttsid maatkčem-markknâ'sttmest da -saaggtummšest, âlgg ķiiddted vuâmmšummuž sää'mpihttsi õlmmvuõ'tte da što tõk lie teâvtum sämmlai nää'lvuâkksaž lââ'jj jää'kkēe'l. Ouddmiârkkân sää'm nää'lvuâkksaž lââ'jjest lij, što ââumai ij ââ'n neeznid kuulli sää'mpihttsi vue'zzid le'be nuu'bbioo'ri. Neezzan jie â'tte vuei't ââ'nned "čiõkk-keâ'pper" jie-ga âummji sää'mpihttsid. Ij ni jee'res vuu'di le'be sää'mjoouki sää'mpihttsid vuei't ââ'nned seâkkõõžži. Lââ'ssen âlgg vâ'ldded lokku, što tã'lvpihttsid jeät õnnu ķeâssa le'be nuu'bbioo'ri. Šiõgg nää'l meâldlaž lij še, što oummuid jeät snimmu sâhssjen, jeät-ga sâhss da/le'be ânn'jam pihttsin. Tãid ouudpeâ'lñn peâggtum aa'ššid vuâitt ainsmã'tted hiâlpãld ââ'nee'l sää'm sniimmjid, koin lij kulttuur tobddmõš da kook tã'bde kulttuurlaž koodid.³⁵

³⁵ Sää'mte'ğģ (2016), *Kuvaohjeistus koskien saamelaisia ja saamelaiskulttuuria*, 17.10.2016, Dnro 474 /D.a.9 /2016

Sää'mkulttuur k̄iõččâmkuu'lmest eettlânji k̄eáll'jeei da sää'mkulttuu're k̄oskksânji kuulli ouddsi markknâ'sttem aktiivlaž priorisâsttmõš ooudâsvie'kk̄at sää'mkulttuur seillmõõžž jie'llemviõkksi'žžen pue'tti puõlvvõõggid. Lappi maatkčummuž "viâl'ttkorttân" tobddum puõccu da t̄õõžž õhttnee puäz3maatkčummuž priorisâ'sttem le'čči samai vääžnai nu'tt meersaž tää'zzest ko še jeä'rben meeraikõskksaž maatkčem-markknâ'sttmest da -saaggtummšest. Sä'mmlai dommvuu'dest piännairäiddtoi'mmjummuž markknâ'sttmõš maatkčummužest lij vasttõõzztem ij-ga t̄õt leäkku eettlânji k̄eáll'jeei, da t̄õn õõlgci j̄oskkâd.

Maatkčummuž åålgpeällsaž, sää'm ä'rbbvuõđid vuâđđõõvvi mäddâânnmõõžž lokku välldmõõžž ålgg kaggâd ou'dde še maatkčem-markknâ'sttmest. Sä'mmlai dommvuu'dest ij leäkku kuõskteĳani poostaijânnam, hã't t̄õt åålgpeällsaž oummu cõõ'lmin sãtt nõkmen čuãjtõõttãd. Sä'mmla lie ä'rbbvuõđ mie'ldd äü'kkããm luãđ t̄õntãã, što t̄õ'st le'čče pääccam aunnsallaš k̄iõj tâ'vv râã'žžes pirrõ'sse. Jee'res kulttuurin pue'tti maatkčee'ji luãttfi'ttõs sãtt jãrned samai jiãnnai sä'mmlai luãttfi'ttõõzzãst. Tõn diõtt jeä'rben juõ'kkka vuõiggãdvuõđid kuõskki meeraikõskksaž maatkčem-markknâ'sttmest da -saaggtummšest ålgg teãddeed luãđast jããttmõõžž vasttõõzzlažvuõđ, räã'jtõõzzid da k̄iõji kue'đte'mesvuõđ. Tãã'rkes vuãlggsãã'jj lij, što õhtt aarktlaž vuu'd k̄oskksaž maatkčummuž "viâl'ttkoortin" le'be puu'ttes da tiõrvãs luãtt seeilci še pue'tti puõlvvõõggid. Tãn lij äã'sšmeãldlaž pu'htted maatkčee'ji da maatkčemsue'rj tiõttu vasttõõzzlaž da eettlânji k̄eáll'jeei meeraikõskksaž maatkčem-markknâ'sttem da -saaggtummuž siiskõsplanummšest.

Maatkčem-markknâ'sttmest da -saaggtummšest ålgg pu'htted ou'dde še privattvuõđ, dommrããuh, jie'llemvuõ'jji di puõccu naudšem læã'jj suej. Pããiklaž oummi šeellj lie härvva äiddum, leãša t̄õ'st huõlĳani t̄õk lie laa'jjin suejjuum da t̄õk ko'lle dommrããuh pirrsa. Jãlstepõõrti šeelljain da vuõi'gḡgest t̄õi åãlda le'ddi äãid, koin lie puõccu da koid jeãt leäkku jeä'rben maatkčummuž vããras čuã'jtum, ko'lle še læã'jj ju'rddem dommrããuh suej pirrsa, ij-ga tãin vuu'din leäkku soovšum jãã'tted vuu'd vuã'msteei læã'vtãã. Maatkčem-markknâ'sttmest da -saaggtummšest le'čči šio'gḡg še vã'ldded lokku, što hã't sä'mmlai dommvuu'dest puõccu lie vãã'ldest palggi luãttjie'lli, lie t̄õk kuuitãg privatt oummi vuã'mstem jie'lli.

Puãz3hoiddu kriittlummuš äi'gḡg lij k̄idđtä'lvv da k̄idđ, ko äãld lie čããu'jest. Puãz3hããid åålgpeällsa toi'mmjeei jie õõlg markknâ'stted äãldai kue'ddemããi'j ni voo'ps, seãmmanalla ko ij ni t̄õn ooudpeã'lnn le'ddi äãi'j. Tãt lij j̄iõčč äã'sšest t̄õt äi'gḡg, ko puõccuid ålgg aainãs kue'đded obbnes raauhu da t̄õid ij vuãz3če ni k̄ii åålgpeällsaž læã'vtãã ålddned le'be heãtteed ni mãin naã'lin.

Vasttõõzzlaž da eettlânji k̄eáll'jeei sää'm-maatkčummuž markknâ'sttem da saaggtummuš å'lĳge teãddjed ånn'jõžããi'j sää'mvuõ'tte. Myyttlaž mõõnnãmããi'j teãddummuš šõddad maatkčee'jid puãst miõllkoovid da t̄õn pããi'k puãst vuãrddmõõžžid. Vuãrddmõõžži teãuddjeĳani pääccmõš šõddad maantõõttmõõžžid da hue'nes ä'sšneĳ-k̄iõččlãsttmõõžžid.

Vuãlggsãã'jjen lij, što sä'mmlaid da sää'mkulttuu're ålgg u'vdded aktiivlaž, j̄iijjãz ärvvmaai'lm meãldlaž rool maatkčem-markknâ'sttmest da -saaggtummšest jaukkee'l sä'mmlai da sää'mkulttuur åãnnmõõžž passiivlaž rekvisittãn, pããiklažeu'nnen le'be eksoottlaž da primitiivlaž obje'ktten. Jõs sä'mmla le'be sää'mkulttuur jie vuõi'gḡgest õhttãn ouddsa le'be pãikka, koon markknãã'stet, ij sää'mvuõđ le'be sää'mkulttuur symbolid da/le'be sää'mk̄iõl õõlg tãin vuõ'jjin åã'nned. Puk sää'mvuõ'tte, sää'mkulttuu're čuã'jteei le'be õhttneei åã'nma å'lĳge kãunn'jed sää'mkulttuu're õhttneei vuõigg õhttvuõtt da konte'kstt sää'mvuõ'tte le'be sää'mkulttuu're. Sãã'mõutstõõžž åålgpeällsa šõddeem tuõttvuõđvuãsttsaž koov liãvtummuš ij kããzzkãã'st ni k̄eãn ouddõõžž: ij sää'mkulttuur seillmõõžž da ouddnummuž, ij sää'mõutstõõžži pue'rrvããjjam ij-ga maatkčee'ji koov tuõttvuõđãst le'be tãn peei'vest jie'lli Euroopp unioon vuu'dest jãlstei o'dinakai algmeerast.

Sää'mkulttuu're ko'lle määng kee'rjtekani jöskk tiöttu vuâdđöövvi vue'jj, kook jie kulttuur aalgpeällsaž oummust leäkku teâdast da koid kulttuur aalgpeä'lnn pue'tti oummu jie vie'ltkani vuâmmaž le'be mattu. Vasttöözlaž da eettlânji keäll'jeei maatkčem-markknâ'sttma da -saaggtummša ko'lle tän jöskk teâđ ciistâst âannmõš, lokku välldmõš da teâđ, koon sää'mõutstõs kollektiivlânji tu'mmai ölmstâ'tted, juâkkmõš da liâvtummuš maatkčeei tiöttu, što sä'mmlai dommvuu'dest kō'll'jeei aalgpeällsaž maatkčeei teâtt jälstööttâd sää'mõutstöõzz da sää'mkulttuur ciistâst ââ'nee'l. Tõn jöskk teâđ, koon sää'mõutstõs kollektiivlânji tu'mmai lee'd jue'jjkani, ij öölg ni kii sä'tted öölmâs tiöttu.

Jõs mâtam maatkčemsue'rij toi'mmjeei harjjat sä'mmlai dommvuu'dest jie'llemvue'jjes vasttöözte'mes da/le'be eettlânji keäll'jete'mes naa'lin da/le'be pörggâž toi'mmjummuš lij risttreeidast vasttöözlažvuõđin, eettlaž keäll'jemvuõđin da/le'be sää'mkulttuur tuõ'll'jummušin, seillmõõžžin le'be ouddnummušin, âlgg tän pörggâž markknâ'sttem jöskkâd pukin taa'zzin, poka risttreeidaid leät pörggâm kïött'tööllâd da töid leät čâuddam.

Vuõss-sâjjsa täävtõsjoouk: puk toi'mmjeei maatkčemsue'rjest Visit Finlaandâst takai maatkčempöõrgâsnekka mie'ldd looggee'l sää'm maatkčempöõrgâsnii'kkid, jeä'rben maatkčem-markknâ'sttmest da -saaggtummšest va'stteei toi'mmjee'jid di Lää'ddjânnam riikk, pukid ve'rggñii'kkid di poliittlaž tu'mmjee'jid

TOI'MMJEMVUÄĐĐJUURD 7: ÖLLTÄSS'SA MAATKČEEI KĪÖČČLÄSTTMÖÖŽŽ – TÄÄ'ZZ AINSMÄTTMÖŠ

Sää'mvuõ'tte vuâdđöövvi maatkčummuž vuâlggsââ'jjen lij vuõigg da činjlõs sää'mkulttuur fi'ttjõs da töõž vuâdđöövvi teâtt-täidd da ä'sštobddmõš, kook tä'kkee vuõigg ölmvuõđ leâša še vasttöözlažvuõđ da eettlaž keäll'jemvuõđ, mâin äukkjä'vve nu'tt sää'mõutstõs ko še maatkčemsue'rgg. Vuõigg teâđ juâkkmõš da tõn vuäžžmõš lââ'zzte nu'tt sää'mõutstöõzz pue'rrvââjjam ko še maatkčee'ji ölmm da tõn pääi'k positiivlaž maatkčemkĪöččlâsttmöõžžid da maatkčeeitââđvažvuõđ.

Puäžzmaatkčummuž priorisâsttmõš sä'mmlai dommvuu'd kuõskki maatkčem-markknâ'sttmest nuu'bb kulttuurâst lai'nn'jum ä'rbbvuõđ, piännairäiddmaatkčummuž sââ'jest, tuärjjad sää'm jie'llemvuõ'jji da tõn pääi'k sää'mõutstöõzz da sää'mkulttuur pue'rrvââjjam di ouddâl puki ölmvuõ'tte da pääiklažvuõ'tte vuâdđöövvi maatkčeei kĪöččlâsttmöõžžid.

Hâ't maatkčee'jest ij leäkku taarbšum kulttuur tobddmõš, što son jeärte'či ölmm maatkčemouddaz ouddsest, kââ'tt ij leäkku ölmm, ij tät kuuitâg jaukkâd maatkčeei vasttöõž jälstööttâd ääššlânji pääiklaž naa'lid da nää'l vuâkksaž lää'jj di pääiklaž kulttuur da tõn vuäzzlaid ciistâst ââ'nee'l. Što sä'mmlai dommvoudda pue'tti maatkčeei silttad vä'ldded lokku sää'mkulttuur di sää'm naa'lid da vuõ'jjid, âlgg täid aa'sšid pu'htted su'ne tiöttu. Kō'll'jempääi'k sää'mõutstöõzz, kulttuur da luâđ äärvast da ciistâst âannmõš di sää'mõutstöõzz priimmâm jälstööttâmnoormi tiöttu pohttmõš lij puki maatkčemsue'rij toi'mmjee'ji vasttõssân, leâša jeä'rben töi toi'mmjee'ji vasttõssân, kook markknâ'stte da liâvte teâđ sä'mmlain da/le'be sää'mkulttuurâst. Tån vasttöõž da/le'be öölgtemvuõđ ij ni mõõn vue'jjest öölg kue'dđed maatkčummuž aalgpeällsaž sää'mõutstöõž tuâjjan.

Što sä'mmlai dommvuu'd maatkčummuž "viälttkoort" le'be puu'ttes luâtt da sää'mkulttuur tõn määnghämmsažvuõđâst jie vaartöövče čöõđ ääi'j lâssneeï maatkčummuž mie'ldd, âlgg jeä'rben puk luõttu õhttneeï maatkčemtoi'mmjummušest mu'stted vasttöözlažvuõđ da eettlaž keäll'jemvuõđ. Vasttöözlaž da eettlânji keäll'jeei maatkčummuž tä'kķeem diött kooll luâđast jäâttmõ'sše õhttneeï vuä'pstöõž ouddmõš

maatkkeejja di tön ainsmâttmõš, što täid vuä'pstõõzzid jää'kk̄tet. Veä'r tuejjummšest vuä'pstõõzzi vuâstta âlgg seu'rrjed sanjktio.

Puk sä'mmlai kulttuurärbba vuâđđõõvvi maatkčemouddaz, koid ou'deet da/le'be ta'rjjeet maatkke'e'jid, â'lggē tuärjjeed da suei'mkrâ'stted **tuõttvuõđmeâldlânji** tön ää'sšvuäzzlaž sää'mõutstõõzz da õutstõõzz kulttuurää'rb di ärvvmaai'lm, koon tõk oudste da/le'be po'htte ou'dde. Sää'mkulttuur ouddsen tuejjummuš da/le'be ou'dde pohttmõš maatkčummšest vasttõõzzlaž da eettlânji ķeâl'jeei naa'lin ij kuuitâg ri'jtte, jõs sää'mõutstõõzz jie vuei't tu'mmjed sij dommvoudda ohjjõõvvi da sij kulttuur õõ'nni maatkčummuž tää'zz da/le'be meä'r. Što vuei'tet ķie'ppeed sää'mõutstõ'sse da sää'mkulttuure ohjjõõvvi negatiivlaž vaaiktõõzzid da tuärjjeed maksimaal'laž naa'lin sää'mkulttuur jie'llemviõkksažvuõđ seillmõõžž, âlgg sää'mõutstõõzzâst lee'd vuei'ttemvuõtt vaaikted sä'mmlai dommvoudda pue'tti maatkčummuž meärra, tässa di vasttõõzzlažvuõtte da eettlaž ķeâl'jemvuõtte. Sää'mõutstõõzz pue'rrvââjjam da sää'mkulttuur jie'llemviõkksažvuõtt šeejšâ'stte positiivlaž maatkčemķiõččlâsttmõššân še sä'mmlai dommvoudda pue'tti maatkke'e'jid.

Vuõss-sâjjsa täävtõsjoouk: puk toi'mmjeei maatkčemsue'rjest Visit Finlandâst takai maatkčempõõrgâsnekka di Lää'ddjânnam riikk, puk ve'rğgnee'kk̄ di poliittla tu'mmjeei
--